

פרשת בראשית

א:א-א:ה

The
Chumash Shiur

מראה מקומות

download our app!

Lakewood
DafYomi.com

ב

בראשית א בראשית

אונקלוס

א בְּקֶדְמִין בְּרָא יי ית שְׁמַיָּא וַיֵּת אֲרַעָא: ב וַאֲרַעָא הָוִת צְדִיָּא וַרְקִינְיָא וְחִשׁוּכָא (בני"א נוסף פְּרִישִׁי) עַל אֲפִי תְהוּמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יי מְנַשְׁבָּא עַל אֲפִי מַיָּא: ג וַאֲמַר יי יְהִי נְהוּרָא וְהוּרָא נְהוּרָא: ד וַחֲזָא יי ית נְהוּרָא אַרְי טַב

ב' רבתי

א א בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: ב וְהָאָרֶץ תְּהוֹ וּבְהוֹ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אֹר וַיְהִי־אֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב

רש"י

שמקצרים לשונם וממעטים חיבה אחת, כמו פי לא קגרה דלמי צטני (אייב ג ט), ולא פירש מי הסוגר, וכמו ישא את קיל דפיקק (ישעיה ט ד), ולא פירש מי ישאנו, וכמו אס יתרוש צבקרס (עמוס ו יג), ולא פירש אס יתרוש אדם צבקרס, וכמו מגיד מראשית אחרית (ישעיה מו י), ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אס כן תמה על עמך שהרי המים קדמו, שהרי כתיב (פסוק ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא (בסידור הקודמים והמאוחרים כלום) בריאת המים ממי היתא, הא למדת שקדמו המים לארץ, ועוד שהמים מאש ומים נבראו. על כרחך לא לימד המקרא צדור המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר צרא הי"ב, שנחלה עלה צמחשה לצראתו צמדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושחפה למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ד ד) ציוס עשוא ה' אלהים ארץ ושמם (ראה צ"ר יב טו): (ב) תהו ובהו. מהו לשון תמה ושממון, שאדם תוהה ומשתומם על צהו שצה: תהו. אקטורקישוין צלע"ו: בהו. לשון ריקות וקדו"ו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד צאור ומרחף על פני המים צרוח פיו של הקדוש צרוך הוא וצמאמרו"ו, כינה המרחפת על הקן. אקוץטי"ר צלע"ו: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף צוה אנו לריכין לצברי אגדה"ו. ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים

א (א) בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה צריך להחיל את המורה אלא מהמשך הו"ה לנס" (שמות יב ב) שהיא מורה ראשונה שנצטוו צה ישראל, ומה טעם פתח צבראשית, משום פת מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א ו), שאס יאמרו אומות העולם לישראל לנטים אחס כצנחס ארצות צבעה גוים, הס אומרים להס כל הארץ של הקדוש צרוך הוא היא, הוא צראה, ונתנה לאשר ישר צעינו, צרצונו נתנה להס וצרצונו נטלה מהס ונתנה לנו" (תנחומא ישן י"א): בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו צרוחינו וצרונס לצרכה (צ"ר ב א) צצציל המורה שנקראת ראשית דרפו (משלי ט ט), וצצציל ישראל שנקראו ראשית צנאקתה (צ"מיה ב א). ואס צאת לפרשו כפשוטו כן פרשהו, צראשית צריאת שמים וארץ והארץ היסה מהו וצהו ומשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא צה המקרא להורות סדר הצריאה לומר שאלו קדמו, שאס צה להורות כן, היה לו לכתוב 'צבראשונה צרא את השמים' וגו', שאין לך ראשית צמקרא שאינו צצוק לחיבה שלאחריו, כמו צראשית ממלכת יהואקס (שם טו א), ראשית ממלכתו (להלן י"א), ראשית דגנגך (דברים י"ד ד). אף כאן אחס אומר צראשית צרא אלהים וגו' כמו צראשית צראו, ודומה לו פתלת דצר ה' צהו"ע" (ישעיה א ב), כלומר, תחלת דצורו של הקדוש צרוך הוא צהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. ואס תאמר להורות צה שאלו תחלה נבראו ופירושו צראשית הכל צרא אלו, ויש לך מקראות

שפתי חכמים הקצר

דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים, אלא הכי פירושו 'תחילת' דבורו של הקדוש צרוך הוא עם הושע מה היה, ויאמר ה' אל הושע' וגו', וכמו שמוסב שם על ויאמר ה' כן מוסב הכא על ויאמר אלהים (מנח"י). ט. ודקשיא לך 'שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק' יש לומר פירושו 'בראשית הכל' והוא דבוק למלת 'הכל' (רא"ם גר"א). י. בדבר שמעצמינו נבין שיש חיבה חסירה, והיא מובנת מצד הסברא (ד"י). יא. ואם להורות סדר הבריאה בא, קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים (ראה רא"ם). יב. פירוש שהיה לו לומר גם כן ה', כמו שאמר 'ביום עשות ה' אלהים' וגו' (רא"ם). יג. צרצונו לומר 'ריקות' הוא לשון מקרא ו'צדי' הוא לשון ארמי, ושניהם הם לשון ריקון (מנח"י). יד. צרצונו לומר הדיה לו לכתוב 'על תהום', מאי 'על פני', אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם 'פני הארץ' (מנח"י לבוש). טו. דקשיה מפני מה נקרא כסא הכבוד 'רוח אלהים', ומתוך מפני שהיה מרחף ברוח פיו של הקדוש צרוך הוא (רא"ם). טז. כמו במלת 'בראשית', דלפי פשוטו של מקרא משמע דבתחלה היו מעורבין יחד דהא הברילס, וזה אי אפשר דאור וחושך אינו אלא העדר וקנין, ואי אפשר חיבורם יחד בעת מן העתים

א. דהא התורה לא ניתנה לישראל אלא כשכיל המצוות שיקימו אותן, אם כן כל הני סיפורי דברים למותר הוא (מנח"י, רא"ם). ב. כי מילה וגיד הנשה לא נצטוו בהם אלא יחידים בעצם ובעד כל ישראל, וכל זמן שלא נצטוו בס כל ישראל בכלל, אינם נחשבות מכלל מצוותיה (עפ"י רא"ם). ג. בלשון נוחות ותירוץ הוא, והכי קאמר אלא הטעם שפתח בבראשית, הוא משום 'כח מעשיו הגיד לעמו' (רא"ם). ד. ומפני שרוב מצוות התורה תלויות בארץ, ואם אין הארץ לישראל לא יתכן אלו המצוות כלל, לפיכך הוצרך לכתוב בתורה שמן הדין בא הארץ לישראל (גר"א). ה. דלפי פשוטו משמע שבה להורות סדר הבריאה, וזה אינו כמו שפירש רש"י בסמוך 'שאין לך ראשית' וכו' (מנח"י). ו. צרצונו לומר, שיהא בראשית מלה סמוכה, אין ממלת 'ברא' שהוא פעל עבר צריך אתה לעשות שם, כאילו נכתב במקום ברא 'בריאת' (רב"ט). ז. דבראשית ברא כמו בתחילת בריאת וכו' וכאשר הארץ היתה תהו ובהו וחושך, אז ויאמר אלהים יהי אור' וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים' (מנח"י עפ"י רא"ם). ח. דהתם גם כן לא יתכן לומר, שתחילת דבורו של הקדוש צרוך הוא במה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע,

אונקלוס

ג בראשית א בראשית

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים א לָאֹר וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מְבֹדֵל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיְבָרֶךְ בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶת־מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים א לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וְלַמְּקוֹה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא

וַאֲפָרְשׁ יי בֵּין נְהוּרָא וּבֵין חֹשׁוּכָא: ה וַיִּקְרָא יי לְנְהוּרָא יִמְמָא וְלַחֹשׁוּכָא קָרָא לַיְלָא וְהוּא רְמַשׁ וְהוּא צִפּוּר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יי יְהִי רְקִיעָא בְּמִצְעוֹת מַיָּא וַיְהִי מְפָרֵשׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַנְעַבְד יי יְת רְקִיעָא וְאֲפָרְשׁ בֵּין מַיָּא דִּי מְלַרַע לְרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מַעַל לְרְקִיעָא וְהוּא כֵן: ח וַיִּקְרָא יי לְרְקִיעָא שְׁמַיָּא וְהוּא רְמַשׁ וְהוּא צִפּוּר יוֹם תְּנִין: ט וַאֲמַר יי יִתְבַּנְשׁוּן מַיָּא מִתַּחַת שְׁמַיָּא לְאַתְר חַד וְתִתְחַזִּי בְּשִׁתָּא וְהוּא כֵן: י וַיִּקְרָא יי לַיַּבְשָׁתָא אֶרְעָא וְלַבַּיִת כְּנִישׁוֹת מַיָּא קָרָא יִמְמִי

רש"י

במאמרו של מלך (ב"ר ד א): (1) ויעש אלהים את הרקיע. (2) תקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו וַעֲשֶׂה־יָם אֶת הַיָּם (דברים כ"א ט): מעל לרקיע. על הרקיע' לא נאמר אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלוין באויר (ב"ר ד א). ומפני מה לא נאמר כי עוב זיום שני, לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל זה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו. ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת וגמרה, כפל זו כי עוב שני פעמים (פסוקים י, יב), אחד לגמר מלאכת יום השני, ואחד לגמר מלאכת היום (ב"ר ד א): (3) ויקרא אלהים לרקיע שמים. קרא מימינו (ב"ר ד א): (4) קרא שמים, שערבן זה צוה ועשה מהם שמים (מגינה ט"ז, ב"ר ט"ז): (5) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוים באוקיינוס, הוא היס הגדול שכל הימים (ב"ר ד א): (6) קרא ימים. והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה מן היס בעכו לטעם דג

והבדילו לנדיקים לעמיד לנח (מגינה י"ג, ב"ר י"א ג). ולפי פשוטו קן פרשהו, ראהו כי עוב ואין נאה לו ולמשך שהיו משתמשים בערבוביא, וקבע לזה תחומו זיום ולזה תחומו זיללה (ראה ב"ר ג א): (7) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים 'שני' 'שלישי' 'רביעי', למה כתב אחד, לפי שהיה הקדוש צרוך הוא יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני. כך מפורש בבראשית רבה (ג א): (8) יהי רקיע. יתחזק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים זיום ראשון, עדיין לחים היו, וקלשו בשני מנגמרת הקדוש צרוך הוא באומרו יהי רקיע (ב"ר ד א). והוא שכתוב (ויקרא ט"א) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון, ובשני ויתמיהו מנערתו, כאלד שמשחומם ועומד מנגמרת המאיים עליו (ב"ר י"ג א): בתוך המים. באמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ. הא למדת שהם תלוים

שפתי חכמים הקצר

העליונים לרקיע, כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים שעל הארץ (מנח"י). כג. דקשה, והלא כבר נבראו השמים (רא"ם). כד. שהוא גם כן לשון תיקון (רא"ם עיי"ש). כה. בשלמא עד הנה היה אמינא להכי לא נאמר כי טוב, לפי שלא נגמרה מלאכת המים, משום שלא נברא אותו דבר שהמים ינוחו עליו, אבל השתא דאשמעינן שהם תלויים באויר, ונמצא שכבר נגמרה מלאכת המים קשה למה לא נאמר כי טוב (נח"י). כו. רצונו לומר כיון שיש גם למסורתו היו כאילו נכתב שמים בשנין שמאלית, וכל קמץ מביא אל"ף היינו שא מים (מנח"י). כז. כי המים משרת בעבור שנים (רא"ם). כח. רצונו לומר דהא כל שאר ימים יניקה שלהם מים הגדול כמו שכתוב (קהלת א א) 'כל הנחלים' וגו' (מנח"י).

(רא"ם). יז. רצונו לומר במדינה זו יש אור ובמדינה זו יש חושך, או יום ולילה (ראה אמ"ש). של"א היה זמן כל אחד קבוע אלא פעם בזמן כך ופעם בזמן כך, ויהיה פירוש ויברל' הבל זמני שקבע לזה תחומו ביום והעדרו תחומו בלילה (רא"ם). יח. כיון דכתיב בתר הכי 'שני' 'שלישי', כי כן סדר המנין ראשון שני שלישי, כי על לשון 'אחד' נופל לשון שנים או שתיים שלשה וכו' (רא"ם). יט. קשה, הא כבר ברא שמים, כדכתיב לעיל (פסוק א) 'בראשית ברא אלהים את השמים' (מנח"י). כ. פירוש, שהיו רפויין (מנח"י). כא. פירוש, שהיו מתמיהין ונתחזקו (מנח"י). כב. הוכחתו מדכתיב ויהי מבדיל בין מים למים וגו', דמילתא דפשיטא היא דכיון שהוא 'בתוך המים' שהוא מבדיל בין מים למים, אלא להכי כתיב 'בין מים למים' וגו' שיהא הפרש בין מים

פירוש המשניות להרמב"ם ממסכת חגיגה

פרק ראשון

הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן וכו' (דף 3 ע"א)

בראיה היא מה שאמר השי" יראה כל וכו'. ולפיכך זו המצוה אין חייבות בה נשים וטומטום ואנדרויגים. ואמר את פני האדון ה' מי שאין לו אלא ארון אחד יאל עבד ולפיכך העבדים פטורין. ואמר שלש נגילים אע"פ שרגל הוא המועד אבל לפי מה שאמר רגלים ואלא אמר שפטים כמו שאמר במקום אחר וראה הקבלה שהוא רומזו כמו המצוה אינה חובה על מי שאינו יכול ללכת ברגליו ולפיכך יאל וכן ויגד ויחול. ועוד אמר לראות את פני ה' אלהיך ולפיכך חובה אלא על מי שהוא רואה יאל טומא. ואמר מצוות הקבל למען ישמעו ולמען ילמדו ולמדנו מזה הראייה שהיא בשנה השביעית לכל ראייה שאינה חובה על השוטה לפי שאינו למד. ולא על חרש לפי שאינו שומע. ואם תלמה רגלו אחת או עינו אחת או אזניו אחת אינו חייב בראייה לאמרנו רגלים. ואמר שהקבל באינייה ואמר לראות שמהא הראייה היא שלימה. ואמרנו הכל חייבין בראייה להביא מי שחלוני עבד וחלוני בן חורין. וכבר הודעתי כי מזה מזה הדעה והדין אלא שאלה נניח אדם חלוני עבד וחלוני בן חורין שלא יגמור פדיונו:

ב"ש אומרים הראייה שתי כסף והחגיגה כו' (דף 3 ע"א)

אמר ה' לא יראה את פני ה' ריקם רואה לו יומר שיבא קרבן עולה בידו כשעלה לחג ואלו העולות הם הנקראות עולות ראייה ונקראות ג"כ ראייה בתקורן מלה עולה. ואין לה שיעור למעלה גבייה להם שאמר השם איש כמתנת ידו אבל אין ראוי להיות פחות מעולה צמעה כסף והוא משקל ששה עשר שטרות מסוף. והמציאה הוא מה שאמר השם ותגומם אותו מה לו רואה בזה שיבא קרבן שלמים ואלו השלמים נקראות חגיגה וכו' אין להם קצבה ולא שיעור למעלה ואין לחייב שיבאו פחות משתי כסף והם ששים ושלשים שטרות מסוף. וכו' אומרים כי העולה קרבן שמהיה מדמים יומר לפי שהיה עולה להשם. וכו' אומרים כי שלמים יהיו הדמים שלהם וימר לפי שיש בהם חלק לנש ותלק לנעולות ותלק להכניס ואלו הדראיות והתשובות וטעמיה יקבל במקום הזה מלהגידם. ודע כי המצוה שחייבין בהן ישראל ברגל שלשה והם כמו שגמרו. והמחמה והיא ג"כ שלמים. ומקראיין שלמי שמההו לא לנש גרד ולא שיעור ידוע וכן חובה על הנשים ועל האנשים ועליהן אומרנ נשים חייבות בשמחה ולשון המורה ונחמת שלמים וגו' ושמחת לפני ה' אלהיך וכו' זה:

עולות כמועד באות מן החולין והשולמים כו' (דף 3 ע"א)

כבר שיערו זו המשנה ופירשהו כך. עולות נדרים ונדבות כמובד באות. ב"ש אין באות. ועולות ראייה אלה ופשי ציום טוב. וכשהיה צאה אינה צאה אלא מן החולין. ושלמי שמההו צאה אף מה המעשר. ורואה בזה המעשר מעות מעשר שני. וכבר חלנו שלמי שמההו. ומה שאומרים ציה הלל מן המעשר רואה ב זה שהוא מותר להביא שלמי חגיגה ממשות מעשר שני ובתנאי שיבא אפילה ראשונה מן החולין לפי שכבר נבדלו כי חגיגה חובה. והטיקין אלא כי כל דבר שהיה חובה אינה צאה אלא מן החולין. ומה שפרטו יום טוב הראשון של פסח להודיעו כי חגיגת ארבעה ימים צאה אינה חובה כמו שבארנו בפסחים ולפיכך אינו מנדב אלא בחגיגת יום טוב הראשון. ודע כי בשאר ימות החג אדם יואל ידו ויחובו במעשר בהמה ולא נמיר או ציום טוב ויגד גורד יעשר ציום טוב ואלו אינו מותר לפי שצריך שירשום המעשר בסיקרא כמו שיבארנו בנדרות וזה אינו מותר ציום טוב:

וישראל יוצאין ידי חובתן בנדרים ונדבות כו' (דף 3 ע"א)

ידי חובתן פירושו חובה שמההו והוא מאמר השם יתגדך ושמחת בחגך. ובאלו יוצאים ידי חובתן בשלמי שמההו אבל חובת ראייה וחובת חגיגה אינה צאה אלא מן החולין כמו שבארנו. ואין

יוצאין ידי חובתן בשלמי שמההו געפופת ומנחת כי העיקר אין שמההו אלא נצטר:

מי שיער לו אוכלים מרובים ונכסים מרועים כו' (דף 7 ע"א)

כל זה מנוצר וכבר קדמו לך עיקריו: מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג ודוגג כו' (דף 7 ע"א)

רואה שבארנו מה ולא חג הקרבנות והשלמים שהוא חייב בהן כמו שבארנו. ודע כי מה השבועות אע"פ שהוא יום אחד יש לו משלומין כל שבעה ולאמרו בזה המלות וצמח השבועות וצמח הסוכות וצמח הקבלה מה חג המצות יש לו משלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לו משלומין כל שבעה:

רבי שמעון בן מנסיא אומר איזהו מערות כו' (דף 7 ע"א)

היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שישמכו כו' (דף 7 ע"א)

אמרנו הן הן אינו ספור לומר אבל הוא מתוסר וי"ו הדיעוק ושיעורו הן וכן גופי מורה רואה לומר המצוה בגלותו כהן:

פרק שני

אין דורשין בעריות בשלשה כו' (דף 10 ע"א)

אומר שאסור לדרוש בנחרי עריות אלא"כ הם השומעין פחות משלשה והטעם שלא יתעסק האחד להקשות על הרב והשנים להקשות זה עם זה ויטרדו ממשבתם ולא יבינו המשפט הישר בנחרי עריות. ומרוב תאות בני אדם מה הענין יורו הימר לעצמן כשיפול ביהיהן ספק מה ששמעו וזה הרב והולכין להקל. ואמרנו להקל בנראשית בנינים כל שכן אם הם יומר ואמרנו כי שאל לא לנינים הראשונים יחד שאלו ואין שנים שאלו והטעם כבר וברורו בפתיחה דברינו בזה הסוג. והוא כי ההמון אינם יכולים להבין אורח העניינים ואינם ממלמדין אלא מאחד לאחד בקבלה כי מעט מועיר הוא מה שיבאילו מהם ההמון וכשישמעם הסכל תשמעם אורחיהם ותבאיהם הם וסורין האמת והוא האמת הנכון. ומעשה מרכבה אין דורשין בו כלל אפילו יחד אלא א"כ היה כמו שאמרנו חכם ומצין מדעתו. והוא שימערד מעצמו ויבין הכוונה מעצמו ולא יהיה קריך לפירוש אלא שרומזין לו המורה והוא סוגר בהן שבתו ושקול דעתו. וזה ענין אמרנו שיהיה לו ראייה פקדים לפי שיש שם עניינים הרבה יתאירו נפש השלמים מצני אדם ואם פירש אותם אדם בלשונו ודמם דמיונות יתקשו ויאלו מן הכוונה. ושמע ממני מה שבארנו לפי מה שבארנו ממה שראיתי מדברי החכמים. והוא שם מצניים במעשה בראשית החכמה הטבעית וההעמקה החכמה המציאות. ורואים במעשה מרכבה חכמה אלהית שהוא הדבור בכל המציאות ובמציאות העולה בדיעתו ותארו וחיובו כל המצאיים ממנו והמלאכים והבשר והסכל הדבק באדם ומה שהיה אחר המיתה ולפי שגדלו אלו החכמות השמים הטבעיות והאלהיות והוא להם להיוחס גדולות ומנוע מללמדם כשאר החכמות הלמודיות. ונדע כי כל אדם בטבעו משתוקק לכל החכמות כולם אין יהיה טעם או חכם והוא שם כל פנים מתפשט באלו השמי במצות החכמה מתפשטת וישלטי מתפשטת עליהם בלי החכמות וכלי מדרגות בחכמות מנוע זה ללמוד והואו עליו ואמר הפסוק אחרו השלטי דעתו בעהלות מגלי הקדמות כמו שחלנו כל המסתכל בארבעה דברים וכו'. ואמר להכניע המשלטי שכלו ומתשחטו בדברים האלהיים דמיונו המופשט על התחלה כחכמות: כל לא לעולם חס על כבוד קונו ראו לו כאלו לא כל לעולם פירוש כי העדרו מן האנושיות (א) והיותו כשאר בעלי חיים טוב למציאות מציאות אדם מפני שמתקן לדעת הדבר חוץ מדבריו ועל מה שאינו צעצוע כי לא ידמה מה למעלה ומה למטה אלא אולי לצורת הגמולת וכשידעה האדם הערום מן החכמה לחשוב עד שדע מה שעל שמים ומתחת לארץ דמיונו הנפסד שהוא מדמה אותם כמו

ציה ועלייה וכמו כן מה שהיה קודם שנבראו השמים ומה שהיה אחר שיפסדו השמים חלוצא אורו זו המחשבה אל השבועות וזמאון הלגג. וענין זו המלה המפוראה וזה צעור האלהי. נצמרים כל שלא חס על כבוד קונו רואה ב מי שלא יחוס ויחמול על שלמו כי השכל הוא כבוד השם ושאינו יודע ושיעור זה הדבר שניקן לו נשתלח עם מאומו ונמשל כבהמות. וכן אמרו מי שלא חס על כבוד קונו זה הטיבור עבירה נכמה. ואמרנו במקום אחר אין המנאפין מנאפין עד שהתנה צה רוח שעות וזה אמת כי צעת התאיה אינו תאיה שהיה אין השכל שלם. ומה שהביא זה הענין בזה המקום היה למה שאמר צמה קדש על גופי מורה. וכן נעשו בגמרא ללמדם בפרסוף ושיעור על זה מאד ויעשו שלימדם האדם ציוו לבין עצמו ולא יגלה לזולתו וסמכו זה לתאמר שלמה שאמר צה הענין על דרך משל דבש ותלג חמת לשוקך:

ידי בן יועזר אומר שלא לסמוך כו' (דף 10 ע"א)

אמרנו יאל נמנח ראה לומר יאל נביח המדרש לעצודת המלך ולא שמענו לו דעת כסמיה ציום טוב. ופסקי ההלכה מציאין עולות ראייה ושלמי חגיגה ב"ש וסומכין עליהן:

ב"ש אומרים מביאין שלמים ואין סומכין כו' (דף 10 ע"א)

כבר פירשנו בפרק שני ממסכת ציה זו ההלכה ופירשנו כי מהלוקתה היא בעולות ראייה ושלמי חגיגה אבל דבר ונדעה אין קריבין ציום טוב. ואסורו ציה שמאי הסמיה לפי שהוא משתמש בצעלי חיים ומייגע עצמו גם כן בסמיה כי סמיה בכל כמו צעין:

עצרת שחל להיות בערב שבת כו' (דף 10 ע"א)

כבר קדם לך כי חג השבועות יש לו משלומין כל שבעה וידעת דעת ב"ש שאין מביאין עולות צ"ו"ט ולפיכך שחל ערב שבת מביאין עולות ראייה לאחר שבת והוא יהיה יום טוב. וכו' ראייה שלא היה יום טוב אלא בערב שבת עצמו יבאו עולות ראייה כמו שקדם לך מדעתם. ומה ששה מהלוקתם כדי שלא תאמר צ"ש מודים לבית הלל בעצרת שחל ערב שבת שצמדיאין עולות צ"ו"ט כיון שאין יכולין להקריבין למחר לפי שהוא שבת. וכו' אינם מודים לבית שמאי ואפילו צמה שקדם אע"פ שאפשר להקריב עולות מתמרת י"ט. אותן שאין מהאמיים כמורה צעל פה מהאמיים כי בעצרת לא תחול לעולם אלא אחר שבת שנאמר וספרתם לכם מתמרת השבת והספוק קרא יום טוב שבת כמו שקרא כולם שבתות השם:

נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה כו' (דף 10 ע"א)

אמר שאסור לו לאדם שיאלל לם ואפילו חולין עד שיטול ידיו וכמו כן חייב לטוול ידיו לתרומה ולמעשר בין לפח בין לפירות. וכשנגע לתרומה וצ"ל נטולת ידיו ופסלה אפילו אינו ודאי שדיו טמאות כמו שיבארנו במסכת טהרות. וכבר קדם או לתם קדם מטביל ידיו ואל יגע בהם. ועוד יתבאר בתלמוד מקואות שיעור המים ומראיהן שראוי הם עבילת בהם ידים ותטאות הגובר כצאן היא פרה לדומה שאמר השם צה תטאות היא וימן לאפרה מעלה ימירה על הקדש ועוד יתבאר בעצם במסכת פרה. וכשנטמאו ידיו אין לו לטבר בטעם דבר מטהר אפר פרה עד שטובל צמי מקוה ולא יעביל ידיו בצלד כמו שהוא עושה לזולתו מן הדברים הרביעין לטהרה והדברים המעמאין הדיים בצלד כשנעשו בהן אלא כל להם מנומאיות קלות כמו שיבארנו במסכת טהרות ופרה ודיים:

הטובל לחולין הוחזק לחולין אסור למעשר כו' (דף 10 ע"א)

כשעבד אדם ונתמין בו הטבילה לאכילת חולין וגשאר על אוחה טהרה אסור לו לאכול מעשר על אוחה טבילה עד שטובל פעם שנית ויחשוב שהוא טובל למעשר ביו הטבילה וכן כולם על כל פנים

קריך כוונה לאותו דבר שהוא טובל לו וכשטבל סתם ולא כיון לנשם דבר לא למעשר ולא לזולתו כאלו לא טבל ידיו אולם באוחה טבילה אלא חולין בצלד:

בגדי עם הארץ מדרס לפרושין בגדי פרושין כו' (דף 10 ע"א)

פרושיות הם אכילי חולין צברה וזמדין מן הטומאות כולן ממיר וזמנו כן שומרין מאכליהן ומשמיהן כדי שיהיו טהורין. וענין מדרס לפרושים כי הם כשהיו נטועים בצגדיהם נטמאו כאלו נגעו במדרס הזו וזריכין טבילה. וכבר אמרו כי זו המשנה חסר ממנה מעלה אחת ובי סדר אלו המעלות כולן כן. גדי עם הארץ מדרס לפרושים צגדי פרושים מדרס לאכילי מעשר בגדי אכילי מעשר מדרס לאכילי תרומה צגדי אכילי תרומה מדרס לקדש צגדי קדש מדרס לתטאות. ומאמר ר' יוחנן בן גודאף היה אוכל וכו' מעט שחולין שנעשו על טהרה הקדש כקדש דמו לפי שכבר אמרנו בגדי קדש מדרס לתטאות ואמר צה שהיה אוכל חולין שנעשו על טהרה הקדש מטפתו מדרס לתטאות. וכבר נבאר בסוף נדה כי זאת המשנה לקדש. ומה שחזר לומר כי חולין שנעשו על טהרה הקדש אין קדש בכל הדברים אבל במקומן. ועוד יתבאר כל זה במקומות מסדר טהרות. ועוד ימנה ב"ש שלאחר זה דברים ימיריים צברה הקדש על התרומה ואמרנו הן אחד עשר מעלות שנו כאן ששה ראשונות צין לקדש צין לחולין שנעשו על טהרה הקדש אחרונות לקדש אבל לא לחולין שנעשו על טהרה הקדש. ולא יתערב לך אוכל חולין צברה על אוכל על טהרה הקדש כי אוכל חולין צברה ישמור מכל דבר שיעמא החולין כדי שיהיו אוחס החולין טהורים. ואוכל על טהרה הקדש ישמור מכל מה שיעמא הקדש וישם אותן חולין כאלו הם צבר תטאת או אשם ועוד יתבאר זה במסכת טהרות ומימי הטומאות שהן שטמאות חולין והמטמאות התרומה והמטמאות הקדש ושם יתבאר אלו ההלכות כולם צר היעב לגמרי:

פרק שלישי

חומר בקודש מבתרומה שמתבילין כלי כו' (דף 10 ע"א)

מתבילין כלים בתוך כלים עניינו שגמול קופה טהרה דרך משל מכלים ונעלם במקום ולא נעשה כן בכלים שגמול להשתמש בהם בקדש כי מפי מעלת הקדש נחשבו שזוהי קופה וזוהי מצייה הכלי אע"פ שהמים נכבדים שם. וענין אחרים ותוך דין אחרים ותוך לא שששים אחרים הכלי כחומר והוא כי כשנטמא אחרים הכלי מתקין טמאין אינו מטמא הדבר שבתוכו אם היא המדרס אבל אם היא קדש שגמול מה שבתוכו יהיו עושין בכליהן צעובי הכלי מקום שבתוכו צי האכל עד לנשם שם האכל צעם המצייה ולא יטרכו הכלים אחר צבלי והוא הנקרא ציה הצביעה והם נטמאין אחר צבלי הכלי שמתקין טמאין לא נטמאין ציה צביעתו לתרומה ונעמא לקדש ועוד יתבאר לך אלו העקרים כולם במסכת כלים ובמסכת טהרות. ואמרנו הטמא את המדרס הוא נושא את התרומה רואה לומר שהוא נושא תרומה ויגד שנטמא במדרס הזו יצמד והוא ששים ששים בלוח וישים אוחס ואסור לעשות כן קדש. ואמר מנגד ומטביל רואה לומר שיגבד הכלי שמההו עליו שמוניות ותמנע המים מלהכנס. ואמר ובתרומה קושר ואח"כ מטביל הוא רשות שנתן לו שיטול להטביל הכלים והם קשורים קתם בקתם כמו המטות דומיהן:

כלים הנגמרים בטהרה צריכין טבילה כו' (דף 10 ע"א)

ואפילו היה העושה אותן תלמיד חכם על כל פנים צריכים טבילה ואין צריכין הערב שמש וזה שכתבנו בפרק שני מהלך מה שיש בחובו כי כשיש כלי מלא מכלכותה ודומיהן ויגע טבול יום או מי שהוא צמלחו מטמאיהם בכבר אחד מהם לא פסק אלא מה שנגע צה בצלד בתרומה אבל

סדר בראשית

א. א) (א-ג) בראשית ברא אלהים. "אמר ר' יצחק, לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם [בשמות יב, ב] שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו וגו' [בתהלים קיא, ו], שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו, וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". וזו אגדה [בתנחומא ישן בראשית א, יא ובילקו"ש שמות י"ב רמז קפ"ז] בלשון שכתבה רש"י בפירושו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים, כי הוא שורש האמונה וכל מי שאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל.

והתשובה, מפני שמעשה בראשית סוד עמוק, איננו מובן מן המקראות, ולא יודע על כורזי אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה, ויודעיו חייבין להסתיר אותו, לכך אמר ר' יצחק שאין להתחיל התורה צורך בבראשית ברא אלהים והסיפור במה שנברא ביום ראשון ומה שנעשה ביום שני ושאר הימים והארכיות ביצירת אדם וחוה וחטאם וענשם וספור גן עדן וגרישת אדם ממנו, כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים, וכל שכן ספור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול, ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל בנוכח להם בעשרת הדברות [בשמות כ, יא] "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בס וינח ביום השביעי", ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם תורה שבעל פה.

ונתן ר' יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכוון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן

תכלת מרדכי

א) במקרא את השמים ואת הארץ. בה' הידיעה, פלוגתתן על מדידת עגלה ערופה מהיכן מודדין ורז"ל בבראשית רבה סוף פרשה א' דרשו השמים שעלו במחשבה וכו'.¹ ושמעתי מהחכם המפורסם ר' אשר בער נ"י ששמים הוא במשקל ערבים אלפים ידים ורגלים, ממלות ערב ואלף יד ורגל, כן כאן כפל מתיבת שם וכאן נזכר בתורה בריאת הארץ בעיגול ומוקפת יישוב מכל צדיו ובכל מקום מראים על השמים מעבר האחר בתיבת שם, וכאלו כתיב שני צדי השמים משני קצות כדור הארץ שהוא המרכז והכל בריאה אחת,² ובזה מובן מחלוקתם אם שמים נבראו תחלה או ארץ, כגדר

פלוגתתן על מדידת עגלה ערופה מהיכן מודדין העגלה אם מראשו או מטיבורו, והוא אם הקצה והראש נכבדים או אם המרכז יקר. ועי' ביומא נ"ד ב' ר' אליעזר אומר עולם מאמצעיתו נברא ר' יהושע אומר מן הצדדין נברא והכל בריאה אחת ונבראו בבת אחת כהכרעת רז"ל בבראשית רבה סוף פרשה א', וכענין שאמרו תולה ארץ על בלימה, מלשון עדין לבלום, שהוא בסוגר המוקף לה ותוך השמים מתקיימת הארץ ובכח הדוחה או המושך מכל צד עומדת במרכזה וזהו השמים והארץ שידועים בקיומם ומעמדם ותלויים זה בזה.

1) פסקא טו, דאיתא במדרש: בית שמאי ובית הלל, בית שמאי אומרים השמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת הארץ, ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחילה ואח"כ השמים וכו'. אמר רשב"י תמיה אני היאך נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריאת שמים וארץ, אלא שאני אומר שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה וכו', אלא מלמד ששניהם שקולים זה כזה.

2) צ"ב דלפי רבנו היה צריך להיות כתוב "את השמים והארץ" בלי "ואת" השני, ויל"ע.

לא ימעד י, - תנ"ך עם פירש"י ותורה עם פי' רמב"ן תהגוי ותלמדו את בניכם כי הוא ראש אמונה אומן י, ובו תתחכמו מכלכול ררדע והימן ד, ואם ח"ו תתגסו בנסיון רעב וצמא ועוני ח' יצילכם, עמדו בנסיון חלו ואל תפנו אל האליילים, אל תפנו א-ל מדעתכם ש, וחבנות יעסקו בספרי אשכנו כגופן שלנו המיוסדים על אנדות חז"ל ולא זולת כללית, ומנעו רגליכם מטרשיאות"י חלילה וחלילה אני אוסרכם באיסור גמור, ותוכו לחוות בנועם ח' ובשמחתו את בניו בב"א י.

יא. ע"פ תהלים כו. א.

יב. ע"פ יהושע א. ח. והגית בו, והוא מלשון והגיון לבי, תהלים יט. טו.

יג. ז"ל שו"ת חת"ס ח"ו ליקוטים ס"א, דף כ'. כי ספרי הרמב"ן מצויים אלא שעוסקו אינם מצויים, ואפילו הת"ח אינם רוצים לעיין בו ולא ימצא אחד בעיר וכו' הבקי בו, ובאמת הספר הזה היא יסוד אמונה ושורש הדת לפע"ד, וכש"כ ההמונים שקצרה ידם מעסוק בו. עכ"ל. אומן עי' במד"ר פ' בראשית (פ"א) לשון פדגוג, שמדריך את האדם ליראת ה' מקטנותו ועד זקנתו.

יד. ע"פ מלכים א. ה. יא. ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול. ובפסיקתא הובא שם ברש"י וכלכל זה יוסף שכלכל את העולם, ודרדע זה דור דעה, הימן, בדברי הימים א. כה. ה. כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלקים להרים קץ. ובמדרש הימן זה משה.

טו. ע"פ ויקרא יט. ד.

טז. ע"פ שבת קמט.

יז. עי' דרשות חת"ס לה' אב דף שכה, וז"ל והיות מעורב בו אות אחת מלשון עמים שהוא חלק הקליפה היא אחיזה לקליפה. ועי' בדרשות חת"ס לח' טבת דף פז ע"א ח"ל גלע"ד דכירושלמי פ"ק דשבת מונה בי"ח דבר שלא לספר בלשון עמים עם בני ביתו. והענין בזה כי כל ספרי מינות ואפיקורסות וכל מיני ע"ז והקטרותם והקרבנותם חוברו בלשון עם ועם והמכיר הלשון קורא בספרים ההם ונמשך אחריהם ח"ו. עכ"ל.

יח. עפ"י משלי א. טו. מנע רגלך מנתיבתם. וע"פ גמ' ע"ז דף יח: דרש ר"ש בן פזי מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' אשר לא הלך לטרטיאות ולקרקסיאות של עכו"ם, וכדרך חטאים לא עמד זה שלא עמד בקנגיון שלהם וכו', וכל מי שלא ראה בקנגיון של או"ה בעוה"ז, זוכה לראותה בקנגיון של צדיקים בלויחן לעוה"ב, מד"ר פ' שמיני י"ג ג, ובתורת כהנים הובא ברש"י ז"ל פ' אחרי על פסוק ובחוקותיהם לא תלכו אלו טיטריאות ואיצטריאות, עי' במד"ר רות ב' כ"ג ד"ה ותאמר רות ובמד"ר איכה פתיחתא ג' ר' אבא בר כהנא פתח לא ישכתי בסוד משחקים ואעלח ע"ש, ועי' ברכות לד. אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, ופי' הרמב"ן בזמן הזה דוקא וכן בטור (סוף סי' תק"ט), אבל רבינו יונה פי' דאף שלא בזמנה"ז, שהשמחה יתירה מרגילין את האדם לשכוח את המצוות.

יט. ע"פ תהלים כז. ד. וע"פ גמ' תענית ל: כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

מפורת המדרש

ד ילקוט מהלים רמז מ"ט

ענף יוסף

ב [ג] מה טעם גילה הקדוש ברוך הוא מה שנברא ביום א' כו'. אין שאלתו על הודעת כלל החדוש כי זה היא צורך גדול. שהרי החדוש הוא יסוד כל התורה. אלא על פרטי הבריאה קשה ליה. שמה טעם גילה הקב"ה מה שנברא ביום א' וביום ב' וביום ג' וכל פרטי הבריאה. ומתוך שהאריכה התורה לבאר כל פרטי הבריאה דבר יום ביומו כדי שלא יהו מוגזל לישראל וכו'. כי אילו לא נאמר אלא דרך כלל כי ברא ה' את השמים ואת הארץ וכל אשר בה היה מקום למעות ולומר שלא נקרא הכל על שמו אלא מצד בריאות ההיולי הראשון. אבל כמה שהזכיר גם פרטי הבריאה על שמו יתברך בדברי יום ביומו. מזה נתברר היפוכ שגם כל בריאת הפרטים היה מאתו יתברך. ונ"מ מזה לסתום פי המונים את ישראל לומר למסים אחם וכאמור. (ונם) מזה שהזכירה התורה את כל הדורות היינו מה ששם הקב"ה הכל תחת רגלי אדם הראשון. והכניסו לנ"ע, וגרשו בחטאו. ועונש דור המבול בחטאם. ולא נמלך רק נח ונביא. וגם ירעם נתפזרו בארצות בחטאם. ותפסו להם המקומות שנודמנו להם. הוא נ"כ כדי לבטל סניעת לסמים אתם. שכלל הסיפור נראה שמון הראוי כשחטאו יגורשו ויבואו תחתם נ"י צדיק. וכ"ש שזרע כנען המקלל ראוי שיגורש ממקום הנבחר וכן תחתיו נ"י צדיק נבחר. וכן כיוצא בזה בתפרים השפעת ה' בארץ גם בסיפור האבות אשר עשה עמם נפלאות בקרב הארץ ולא הניח לאיש לעשקם (נוה"ק).

שהתורה אומרת בראשית גוטריון בי ראשית. ב כח מעשיו. בא לדרוש על פסוק בראשית ברא וכו'. ביום הראשון וביום השני. וכמ"ש במאמר שהעתיק רש"י בריש בראשית. הובא בילקוט סדר בא בריש פרשת החדוש הזה לכם. כשם ר' יצחק. לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדוש הזה לכם וכו' וכוונת המאמר שמאחר שעיקר כוונת התורה על מעשה המצות לא היה צריך להתחיל אלא מהחדוש הזה לכם שהיא הפרשה ראשונה שנאמרה לישראל על המצות ולא היה לו לכתוב ענינים של תולדות האומות ושיבת ארצות שלהם וכל ענין הבריאה וזה כולל כל ס' בראשית והרבה פרשיות של אידן אחרים. וכמ"ש (דברים ב'). כפתורים היוצאים מכפתור וכדומה לזה הרבה. ביום הראשון וביום השני. אין כוונת המדרש דוקא על מעשה יום ראשון ויום שני אלא הכוונה על כל מעשה הבריאה כולה וכל סדר הדורות שמבואר בספר בראשית וכל סיפורים שבשאר הספרים שאינם מענין המצות. וכלשון המדרש בסמוך הגיד להם את כל הדורות. ש' בוזזים. פירושו ששוללים ובוזזים וגוזלים שגזלתם ארצכם מיד ז' אומות, וישראל משיבים להם לדבריהם הרי גם אתם עשיתם כן כמפורש בתורה דברים ב' כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכו'. ואף שאינו מפורש שכך אמרו הכנענים שירשנו ארצם וכך השיבו ישראל אלא על שענינים אלו כתובים בתורה ונראים מיותרים שאין זה מענין כוונת התורה אלא להודיענו שאם יחרפונו הכנענים הנ"ל נדע מה להשיב להם והטענה נלמוד מהתשובה ע"פ מדה ט'. והנה בדברים ב' מבואר עוד ענינים שהמובאים גרשו את הרפאים ובני עשו את בני שעיר. אלא שהמדרש הביא סוף רש"י

ב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו וגו'. מה טעם גילה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון וביום שני ואין שם שום מלוא מסני אומות העולם שלא יהו מוגזל את ישראל לשון מוגזל את צרם. אומה ש' בוזזים אתם. אומה של ציה ושלל שכל מה שמוחק בידכם של אחרים הוא ועל ידי גול ותמסם צל לידכם שהרי ארץ ישראל משל שנעה עממין הימה לפיכך חס יבוא אחד מן הכנענים לערער בדבר זה משיבין להם נדבר זה למה אתם מונים אותנו שאנו אומה של צוחות. גם אתם שנושבתם בה עד שלא (ראה) [נראה] לדיעו. בגול צאה לידכם שהרי כפתורים היו יושבים בה מתחלה ובאו עוים ועיוו את מקומם והשמידום ירשו מחסם. עכשיו מה אתם יכולים לומר נגדנו הלא כל העולם אינו משל שום אדם אלא משל הקב"ה כשרצה נחמה להם וכשרצה נחמה לנו. הלא הוא דכתיב כח מעשיו הגיד לעמו. לבעבור לימן להם נחלת גוים הגיד להם

ברא אלהים את השמים ואת הארץ (נוה"ק). ובילקוט גרם והתורה אמרה בראשית בי ראשית ברא אלהים. שנאמר בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו. ב [ג] מוגזל. מחרפין. אומה ש' בוזזים אתם. שכבשתם ארצות של שבעה עממין. ואתם הלא בוזזה. פי' תרתי קאמר חדא שהרי גם הם בוזזים. ולא נמלו משלהם. ומשום שאפשר לומר בתר נבא גנוב ומעמיה טעים. לכן אמר שנית שהעולם ומלואו של הקב"ה וכו' (יפ"ת).

ב ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח (תהלים קיא ו) 'פתח מעשיו הגיד לעמו וגו', מה טעם גילה הקדוש ברוך הוא לישראל מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני, מפני עובדי פוככים ומגלות

שלא יהיו מוגזל את ישראל ואומרין להם, הלא אמה של בוזזים אתם. וישראל משיבין אותן ואומרין להם, ואתם

* לשון בז ושלל שנגלו א"י בחזקה (מת"כ).

לזה כפתורים היוצאים מכפתור וכדומה לזה הרבה. ביום הראשון וביום השני. אין כוונת המדרש דוקא על מעשה יום ראשון ויום שני אלא הכוונה על כל מעשה הבריאה כולה וכל סדר הדורות שמבואר בספר בראשית וכל סיפורים שבשאר הספרים שאינם מענין המצות. וכלשון המדרש בסמוך הגיד להם את כל הדורות. ש' בוזזים. פירושו ששוללים ובוזזים וגוזלים שגזלתם ארצכם מיד ז' אומות, וישראל משיבים להם לדבריהם הרי גם אתם עשיתם כן כמפורש בתורה דברים ב' כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכו'. ואף שאינו מפורש שכך אמרו הכנענים שירשנו ארצם וכך השיבו ישראל אלא על שענינים אלו כתובים בתורה ונראים מיותרים שאין זה מענין כוונת התורה אלא להודיענו שאם יחרפונו הכנענים הנ"ל נדע מה להשיב להם והטענה נלמוד מהתשובה ע"פ מדה ט'. והנה בדברים ב' מבואר עוד ענינים שהמובאים גרשו את הרפאים ובני עשו את בני שעיר. אלא שהמדרש הביא סוף

רש"י

בראשית ואגב שהמיל הדורש לדרוש שהוא לבדו צרא את עולמו הולך ודורש בלאו ענין והביא ראייה לדבריו מכל הדרשות שדרשו כגון ר' תנחומא שפרש כי גדול אהה ועושה נפלאות אהה אלהים לבדך. וכגון ר' חנינא ור' יוחנן שהיו מולקין על בריאת המלאכים שאע"פ שר' חנינא אמר ביום השני נבראו ור' יוחנן אמר ביום החמישי נבראו שניהם מודים שלא נבראו ביום ראשון שלא מאמר מיכאל היה מותם נלפון וגבריאל צדקו והקב"ה ממדד באתעמינו אלא אני ה' עושה כל נטוה שמים לבדי ורקע הארץ מאת. מי אחי כתיב מי היה שותף עמי. ס"ח וכולם באים לתוק דברי ר' יצחק דאמר לקמן וידברו אלהים אין כתיב כאן אלא וידבר וכו' דמשמע דהוא לבדו צרא שמים וארץ וכולם הולכים בשיעמו ולא לתלוק עליו ולא יכשל הקורא בספר בהגיעו כאן אימתי נבראו המלאכים לומר מתחיל דבר הוא אלא סניף לשל מעלה.

אמרי יוסף

ב מה טעם גילה הקב"ה מה שנברא ביום ראשון. והלא לא היה ראוי להתחיל התורה אלא מהחדש שהרי הוא צוואות אלא שיאמרו לישראל אומה של גול אתם ישיבו הלא אתם הגוילים וקובעים וכי תימא בתר נבא גנוב טעים טעמא דגנובתא תרעו שהעולם הוא של הקב"ה והוא נחמה לכם וגמלה מכם.

נחמד למראה

ב שלא יהיו מוגזל וכו'. אף על גב דלנטעם זה היה די כפסוק ראשון בראשית צרא וגו' ושפיר שמעתי מיה דהוא הנורא הכל

וכולי עלמא דליה ולמה פרט מעשה כל יום. מכל מקום אפשר לומר שלא היה נתקרב דעת האומות בכך לומר שנברא כל דבר ולא היו הדברים עושים רועם כ"כ שאמינו זה משא"כ עכשיו שפרט כל מעשה ובריאת דבר יום ביומו נכרים הדברים אמת ציומר צניבור ואין להם פתחון פה לפקפק בה. דאי לא תימא הכי קשיא לון דלא היה צריך בשגיל טעם זה להזכיר כלל ממעשה בראשית ואף על פי כן שפיר ידעינן שנברא הכל ממה דכתיב בדברות כי שש ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וצ"ל כי משא"כ כתיב כי שש ימים עשה ה' וגו' ומינה שמעתי שהוא הנורא וכולי עלמא דליה אלא ודאי אי לאו דפרט מעשה הבריאה דבר יום ביומו ואין נברא כל דבר לנימיה לא היה נתקרב דעתם בזה והיו מפקפקין בה. הלא אומה ש' בוזזים אתם וכו'. עיין מ"ש הרא"ש למ"ד דא"י בחלקו של חס נפלה מה שא"ה קורים אומה לטעים הדברים כפסוק לפי שא"י שלהם אמנם למ"ד בחלקו של חס נפלה מה שקורין אומה לטעים היינו לפי שלא נתנו חלק הנוגע לשאר בני חס. וא"ת לפי זה דין לקרואם לטעים אבל למ"ד שהארץ היא של חס למה יקראו לטעים והרי כנען עבדו של חס ומה שקנה עבד קנה רבו. וי"ל דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב וא"כ אין לנו לכבוש אלא חזיו שהחזי הוא של יפת. ע"כ מ"ד בקיבור. והקשה עליו הרב פרשת דרכים בדרך הקודש דקושיא מעיקרא ליחא לפי דבריו דהא דלמ"ד בחלקו של חס נפלה קורין להם לטעים מפני שלא נתנו חלק של שאר בני חס הוא הדין למ"ד בחלק חס נפלה אף שנאמר שלא היה כ"א עבד לשם שפיר דמי דקורין להם לטעים כיון שלא נתנו חלק שאר בני חס. אלו דבריו בקיבור והניחו צמימה ע"ש. ונלמד ד' לישב דברי הרא"ש ז"ל דל"ק כפי מה שדקדק בלשון וכתב ז"ל אלא לפי לטעים אומה שנבשמה ארץ ו' עממים שהיא שלהם למה קראו לטעים והלא וכו' עיין שם. נמצא שכל טענתם היא שהיא שלהם והם נטלוה וגוליה מהם וא"כ לא נוכל למרן מירון הראשון שזה הפך טענתם וע"כ הוכרח למרן דטענתם הייתה דלא היה להם לכבוש כ"א חלקם החזי וממילא החזי האחר היה שלהם. דמי זה אמר שיבא יפת ויקח מימיה החזי אפשר שלא יבא ומש"ה קורין אומה לטעים שגולו משלהם דוקא ומש"ה דיק הרא"ש ז"ל בדבריו וכתב ז"ל וחס כן אין לנו לכבוש מהם אלא חזיו וכו' ולא אמר ואם כן היה לנו לחם חזיו ליפת דוק ומשכח. ומה שיש לעמוד עוד דלפי האמת למה ישראל נטלו חלק יפת דבר שאינו שלהם. עיין מ"ש כאן בס' נח וממלא נחם. בוזזים. פירש רש"י ציה ושלל שעל ידי גול ותמסם צל לידכם.

ידי משה

וש"י דעמי הנא) ארץ פלשתים הלא אומה של בוזזים אתם מכה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך. וישראל משיבין הלא הכפתורים כו' שמכח שבועה זו הביא הקדוש ברוך הוא עליהם את הכפתורים ואז מותר לישראל ליקח מימם אחר כך כדאיתא בגמ' דחולין גבי עמון ומואב טהרו כתיחון רק שאכתי לא ידעינן דילמא הכפתורים גם כן מורע פלשתים לכך גילה הקדוש ברוך הוא ספר בראשית והגיד כל הדורות בפרשת נח ששם נאמר סדר תולדותיהן ומצרים ילד וגומר עד הכפתורים וגומר ונלמד משם שהם לאו מורע פלשתים ובוה סרה תלונתם ודוק.

פרשת בראשית שיעור א - א:א-ה:ה

עץ יוסף

מדרש רבה סדר בראשית פ"א [א, א]

פירוש מהרז"ו

ה

כפתורים כו. י"ל הנקמיה לדונמא בעלמא שזמה נלמד שכן היה דרכם לנגול ארצות. **הדא הוא רכתיב לתת להם נחלת גוים.** הוא סוף פסוק של כח מעשיו וה"ק קרא כח מעשיו הגיד לעמו היינו סיפור הבריאה בפרטות של

כל יום ויום וסיפורי שאר הדורות שנתפרסם בהם כח תוקף השגחתו בעולם. כדי לתת להם נחלת גוים ולא יאמרו עליהם לסמים אתם. ועיין בענף כאורך. וברמב"ן וכמזרחי הובא הגירסא הה"ד לתת להם נחלת גוים וגו' הגיד להם מעשה בראשית. ג [ד] כי גדול אתה כו' אתה אלהים לברך אמר ר' תנחום. שהוקשה לו יתור מלת אתה פעם ב'. ומדייק שאין הכוונה לומר בתיבת אתה שאתה עושה נפלאות. רק הכוונה שתעשה נפלאות שאתה לבר תוכל לעשותם. ומקושר למלת לבר (אור עולם). מחילים מחילים. פי' חלולים חלולים. מי יעשה כן אתה אלהים. אבל בהשגחת השמים והמזלות אי אפשר להיות זה. כי כלל זה מסור בידינו שכל פעולת השמים והמזלות לא נתיסר אלא בהנהגת הטבע מבע המציאות ולא במה שהוא חוץ למבע. ואין בידם לשנות סדר הטבע אלא

הקב"ה לברו אשר ברא הנהגת הטבע. וממילא עיקר הויתם בתיקון הנוף מעשה הנוף שהוא כנוד המלא נקבים כי יפלא. שתרגומו ארי יתכסי וכאן פירושו שעושה דברים מכוסים שאינם נראים וכדמיון הרוח בנוד. הוא אחד מגדולותיו. ואין רוחו יוצא. ונשמת האדם נקראת רוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים והפחה שייך ברוח. כמ"ש

אתה. בא לדרוש דבר אחר על פסוק בראשית ברא ועיקר הדרשה השייך כאן הוא בסוף הסימן. הגוד הזה. בא לדרוש מ"ש ועושה נפלאות שהיה לו לכתוב כי גדול אתה ועושה גדולות ולמה שינה לישון נפלאות. ע"כ דורש שפירושו מלשון כי יפלא. שתרגומו ארי יתכסי וכאן פירושו שעושה דברים מכוסים שאינם נראים וכדמיון הרוח בנוד. הוא אחד מגדולותיו. ואין רוחו יוצא. ונשמת האדם נקראת רוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים והפחה שייך ברוח. כמ"ש

מתנות כהונה

הדא הוא דכתיב לתת כו. פי' כדי לתת להם נחלת גוים. והקומוץ להם. ג מחילים מחילים. חלולים חלולים.

חידושי הרש"ש

ג ר' תנחומא פתח כו. ועושה נפלאות כו. והאדם עשוי מחילים כו. נקבים כו. אפלויי (ברכות כ"ה א') דפי' בקעים וסדקים.

שעיקר ברוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ונקרא רוח חיים ח"ש שם אח"ז לא נחמד עצמי ממך כו. ומסקרא זה נלמד לדרוש כן גם קרא דבא בעושה נפלאות כו.

באור מהרז"ו

ב הכפתורים וגו'. (דברים ב' כ"ג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידים וישבו תחתם. פי' העוים מפלשתים היו ולפי שלא היו יכולים ישראל ליקח מידם מפני שבועת אבימלך שהשביע את אברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי סבב הקב"ה שיבואו הכפתורים ויקחו מידם כו. שיבואו אחר כך ישראל ויטלו מידם כדאיתא בחולין פרק אלו טרפות (ס' ע"ב) וכן הוא ב"פ"ת. ג ר' תנחומא פתח וכו'. הכי גרסינן

נחמד למראה

הלא בזוהר הוא בידכם. גם אחס שנושנתם זה עד שלא נא לדינו נגזל סהרי כפתורים היו יושבים זה נחמלה ונאו עוים ועויו את מקומם והשמידים ישנו תחתם עכשיו מה אחס יטולים לומר נגזל הלא כל העולם אינו משום אדם אלא משל הקב"ה כשלה וכו'. ואנן שהתמיל לדרוש בענין שהוא לבדו כדל את עולמו הולך ודורש נאומו ענין ועולם מוריס שהוא לבדו הנוכח וכן אימתי נכחו המלאכים הכל סובב על ענין ראשון כפירוש רש"י.

משנת רבי אליעזר

פ"א ג אמר ר' תנחומא הנוד הזה כו. אתה אלהים לברך אימתי נבראו מלאכים כו. תמוה הרבה חיבור המדרש גם מה שדרש עושה נפלאות אבריאא אדם והלא הכל מעשי ידיו גם חידושי הנוד שייך בכל בעלי חיים. ונראה דה"פ שרצה ר"ת לפרש ועושה נפלאות למה כי אתה לברך כמו

ידי משה

כ הלא הכפתורים וגומר. וקשה הלא פסוק זה הוא בספר דברים והדרי קושיא לדוכתיה מ"ט גילה ה' מ"ב ועוד מה שייך לזה שסיים המדרש הגיד להם את כל הדורות. ונ"ל לפי שבדאי על א"י אין לא"ה טענה כלל כדפשו"י בפסוק והכנעני אז בארץ. רק עיקר טענתם קאי על (המשכן בעמי הקודם)

מסורת המדרש

ה ילקוט מהלכות נזו מפל"ס. עין מוספת נזכות דף ס' ע"ג ד"ה מפל"ס.

ידי משה

הלא כפתורים. ראה בעמי הקודם.

חידושי הרד"ל

כ וישבו תחתם. אלא העולם ומלואו כו. כ"ה בלקוט וכו'. הכוונה שהקושיא מ"ט נלה כו ביום הא' וכיום הב' כו. לא דוקא על מעשה ימים אלו מקשה אלא על כל ספר בראשית וסיפורי מעשה הדורות וכקושיא האגדה שהביא רש"י (והוא כשיר השירים פ"א על פ' משכני וכו' בשינוי מעט ע"ש) שהיה צריך ליתחיל מהחדש הזה לכם. וזהו שמיים הגיד להם את כל הדורות. והיינו שמיים מפני שישראל משיבים להם ואתם הלא כוונה בידכם. כפתורים היוצאים מכפתור השמידים דכתיב בעוים. וכמ"ש בחולין ס'. והביאו בפירוש"י שם. דכפתורים השמידים העוים שהיו מפלשתים שנשבע אברהם ויצחק להם וישבו תחתם וזיהרו לישראל לירש ארצם. כי כפתורים אינם מורעם כלל אלא ממצרים. ולכן הוצרך לכתוב סיפורי הדורות וקורות כ"א שיהיו ישראל יכולין להשיב הלא כוונה היא בידכם. כנון כפתורים כו. אלא הקב"ה שברא העולם והציב נבילות עמים כשרצה נתנה כו. ג כ"ג רוחו. משמע דבנוד סלא רח מיירי ודלא כסובא הגירסא בתוס' שלהי ברכות דף ס' ע"ב ד"ה מפל"ס לעשות. נוד סלא יין ע"ש. והאדם עשוי מחילין מחילין. מה דנקם פליאה זו בפירוש עושה נפלאות יותר משארי פליאות הבריאה (ולפי' תוס' ברכות שם י"ל דנבכונו לרמז כונת יסוד מטבע ברכת אשר יצר ע"ש) י"ל שנמסך למקרא (תהלים קל"ט י"ג) נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד, שנפשי יודעת להבחין זה בפליאת קישורה בגוף להחיותו

הענין והכוונה על כל המבואר בפרשה שם. ועדיין יקשה שהיה לו להזכיר גם מה שכתוב בסדר חוקת שהוא המוקדם לסדר דברים. ע"כ נראה שהמדרש הביא ענין הכפתורים בדוקא שהענין מדבר בארץ ישראל כמ"ש שם והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידים וישבו תחתם. כי מאחר שהטענה מארץ ישראל מביא פסוק על מדינה שהיא מארץ ישראל כמ"ש בהדיא יהושע י"ג זאת הארץ הנשאת חמשת סוני פלשתים העזתי והאשרודי וכו' והעוים, הרי שהעוים ועזה מארץ ישראל שנחלו ישראל שהכנענים והאמורים ואמורים שישאלו גזלו מהם וישראל משיבים שאותה הארץ גזלתם אתם מאחריכם. אך בכל זה יקשה שהרי הארץ גזולה ואינה שלהם. לזה דרש התירוץ האמיתי שהעולם ומלואו של הקב"ה שהוא ברא הכל ומה שרוצה הוא עושה שהכל שלו לכך התחיל המדרש לשאול למה הודיע מה שנברא ביום ראשון וכיום שני וכו' של כל ששת ימי בראשית שבוזה הודיע שכל העולם שלו בהחלט שבראו מאין. וסיים המדרש הגיד להם את כל הדורות מה שנעשה בהם ובארצותם שלזה הוצרך להקדים מה שברא הכל וזה כח מעשיו הגיד לעמו היינו כח מעשיו של הבריאה כולה בספר בראשית וכח מעשיו שבכל הדורות הגיד לעמו בתורה שבשיל לתת להם נחלת גוים ויהיה נחלתם בידם עולם שלא יאמרו גזולה היא. ג כי גדול

בראשית

א (א) בראשית ברא וגו'. פירש"י: אמר ר' יצחק כו'. נהירנא כד הוינא
טליא ראיתי כתב אחד ישן נושן מאוד ביאור רש"י, כתוב בו שזה המאמר * בשם
ר' יצחק שמביא רש"י אינו מוזכר בשום מדרש או תלמוד, אלא שמה שאמר: מ"ט פתח
בבראשית כו', הוא מדרש*, ולא דברי ר' יצחק, אלא שזה ר' יצחק היה אביו של
רש"י ולא היה למדן גדול, ורש"י רצה לכבד אביו ולהזכירו בתחילת חבורו ואמר לו:
שאל איזה קושיא ואכתבנה על שמך, והקשה לו סתם*: למה התחילה התורה
בבראשית כו'. וע"כ אין קשה למה הקשה בכפל, כי הקושיא ראשונה אינה אלא
מצד כבוד אביו. כך ראיתי שם. אלא דמה שכתב * שר' יצחק אביו של רש"י לא

לא היה למדן גדול, והוא מביא ראיה שזה אינו. אמנם שאר הדברים שראה שם כנראה שהוא קיבלם, שהרי עדיין יש מקום לאמר שאף שאביו של רש"י היה למדן גדול הוא רצה לכבדו להביא את דבריו בראשונה, ועל כן אין קשה למה הקשה בכפל. — ובימינו אלה שזכינו לדפוס תנחומא ישן, ובבראשית אות יא, נמצאו שתי הקושיות יחד בשם ר' יצחק (לשון התנחומא: "אמר ר' יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחדש הזה לכם, ולמה כתב מבראשית וכו'" — וע"ש בהערת בובר אות נט), עדיין יש ליישב גרעין היסוד שבביאור הג"ל על דרך זה: שלא מצינו במקומות אחרים שרש"י יזכיר שמות החכמים על מאמריהם (רק במקומות מעט מזער) וכאן בהתחלת פירושו הזכיר "אמר ר' יצחק", ואף שודאי ראה כן במדרש, אבל מ"מ הלא עובדה היא שלא עשה כן כמעט בכל המקומות להזכיר שמות בעלי המאמרים אלא אין זאת שרצה לחלק כבוד בתחלה לשם אביו יצחק. — אלא לפי זה עדיין יקשה למה ר' יצחק הקשה בכפל הלשון. ועיין במורחי שתירץ ד"ומה טעם פתח בבראשית" אינו סיום הקושיא אלא תחלת התשובה היא וה"ק אלא הטעם שפתח בבראשית הוא משום כח מעשיו הגיד לעמו.

א. (א) שזה המאמר, היינו: "לא היה צריך להתחיל וכו'". — קושיא זו אינה מוזכרת בשום מדרש לפי דעתם. הוא מדרש וכו', נראה שכוונתם היתה לבראשית רבה א, ג: "ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו וגו' מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון וכו'" ע"ש שמסיק כעין התשובה שרש"י מביא כאן. — נמצא לפי כ"י נושן הג"ל "מאמר זה (ברש"י) הוא מדרש ולא דברי ר' יצחק". וכדי שלא תקשה לך איך התחיל רש"י ב"אמר ר' יצחק", על זה ענו שהשם מוסב רק על הקושיא הראשונה ("לא היה צריך להתחיל וכו'"), אבל הקושיא השניה ("למה פתח בבראשית") הוא מדרש ולא דברי רבי יצחק, כן לפי דעת הכ"י ישן הג"ל. והקשה לו סתם וכו', וצ"ל שרש"י הוא שהנסיח את קושייתו בלשון זה: "לא היה צריך להתחיל וכו'". וע"כ צ"ל כן, שהרי להלן כותב "כי הקושיא ראשונה אינה אלא מצד כבוד אביו", וזאת היא הקושיא הראשונה שברש"י, וכאן כותב שאביו הקשה לו סתם. "למה התחילה התורה וכו'", וצ"ל כמבואר. אלא דמה שכתב וכו', מלשון זה אמנם משמע שרבינו דחה רק הנקודה הזאת — שאביו של רש"י

היה למדן גדול, זה אינו דבפרק בתרא דע"ז¹ מביא רש"י פירוש על הגמרא וז"ל: לשון אבא מורי מנוחתו כבוד והוא נראה כו' עכ"ל:

שכבשתם ארץ זו אומות. הקשו המפרשים * למה יקראו לסטים הלא כנען עבד של שם כדכתיב: ויהי כנען עבד למו, ומה שקנה עבד קנה רבו וכו'. נ"ל דאין זה קושיא דאם אחד נתן לעבד מתנה ע"מ שאין לרבו רשות בו לא קנה הרב*, וא"כ כאן הקב"ה חלק אל כנען מדינות מיוחדות ולאחיו שם מדינות אחרות, כמבואר בפסוקים, א"כ אין לזה כלום בשל חבירו, והוי כמתנה בפירוש על מנת שאין לזה על זה כלום: בראשית ברא וכו'. ואם באת לפרשו כפשוטו כו'. לפירש"י הוה המשך הסיפור מן בראשית עד ויאמר אלהים יהי אור שהיא כונת הידיעה שמודיע לנו הכתוב. ויש להקשות למה לא פירש"י ש'והארץ היתה תהו' היא הידיעה, והסיפור אינו אלא פסוק ראשון בלבד. והרא"ם תירץ דא"כ קשה למה אמר 'והארץ' בוי"ו היה לו לומר הארץ כו', אבל הוי"ו של 'ויאמר' אינו קשה ל"ל די"ל דהוי"ו מהפך מעתיד לעבר. ולא נראין דבריו בזה משני צדדין, דמ"ש וי"ו ד'והארץ' היה קשה, זה אינו, דכן מציינו בהרבה מקומות ואחד מהם בפרשת ויצא: אם יהיה אלהים עמדי ושמרני כו'², והאבן הזאת³, וכו', [ולא אמר האבן הזאת וכו'.⁴] שנית במ"ש דוי"ו ד'ויאמר אלהים' הוא צריך להפך מעתיד לעבר, אין זה מיושב, דקשה ע"ז דהיה לו לומר: אמר אלהים, יהי אור,

1 עבודה זרה עה, א, רש"י ד"ה פליגי. — מביא שם שתי לשונות, הראשון לשון מורו ואח"כ מביא: "לשון אבא מורי מנוחתו כבוד והוא נראה בעיני". — ועיין ספר "רש"י" לא. מ. ליפשיץ עמ' כא הערה 16. — וע"ע ב"שפתי חכמים" כאן שמביא כל הפיסקא שלפנינו (ומן הראוי לציין כאן שהספר "דברי דוד" נדפס בראשונה בדפוס של בעל "שפתי חכמים", הוא שבתי משורר, כמצויין בשער דפוס דיהרן-פורט — ומשם בארו). 2 להלן כח, כ. 3 שם כב. 4 [4] מדפוס ראשון.

דר' אלעזר (ר"מ סבר כי אמר ליה קני קני עבד וקני רביה וכי אמר ליה על מנת לא כלום קאמר ליה, ורבנן סברי לדידיה נמי הא לא קא מקני ליה דהא לא אמר ליה אלא על מנת שתצא בו לחירות) אבל מה שקנה מעצמו או שנתן לו אחר סתם אע"פ שהנותן לא גמר בלבו שיזכה בו רבו הרי הוא של רבו. י"ל וכו'. — וע"ע ב"גור אריה" מה שתירץ בזה. על מנת שאין לרבו רשות בו לא קנה הרב, עיין יורה דעה רסז, כב, דנפסק מפורש דבאופן זה אינו כלום, דקני רבו, אלא אם כן יאמר אני נותן לך ע"מ שתצא בו לחירות. וע"כ צ"ל דכוונת רבינו באופן כזה שמבואר בש"ך ס"ק לט, דאם אמר לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו ומה שתוצא תעשה בו דמהני, דהא לעבד ג"כ לא נתנו מיד כי אם לאותו עת שהוא רוצה לעשות בו. וע"ע בחידושי רע"ק שם ד"ה דלא דק בזה. — ואפשר עוד לדייק בלשון רבינו כאן שכתב: "דאם אחד נתן לעבד מתנה ע"מ שאין לרבו רשות בו וכו'", והיה צ"ל: רשות "בה", דמיירי במתנה. אלא כוונתו: על מנת שאין

וה"גור אריה" כתב שהוא להחזיק הקושיא וכך פירושו: שלא היה צריך להתחיל רק מהחדש הוה והקדים להתחיל אפילו מבראשית לספר ענין הבריאה ג"כ. — וב"משכיל לדוד" מצאתי כדעת רבינו ששתי קושיות יש כאן בדברי רש"י, והקושיא השניה היא למה פתח בתיבה זו של "בראשית" דדבר ידוע שדבר הבריאה היא ראשית הכל וא"כ לא הו"ל למימר אלא ברא אלקים וגו'. הקשו המפרשים וכו' כוונתו להרא"ם שהקשה: "לפירוש לסטים אתם שכבשתם ארץ זו עממים שהיא שלהם למה יקראו לסטים, והלא כנען עבדו של שם היה, כדכתיב, ויהי כנען עבד למו (להלן ט, כו) ומה שקנה עבד קנה רבו, דעד כאן לא קמיפלגי ר' מאיר וחכמים בפרק קמא דקידושין (כג, ב) אלא היכא דמקני ליה אחד מנה ואמר ליה על מנת שאין לרבו רשות בו אליבא דרב ששת (ר"מ סבר כי אמר ליה קני קני עבד וקני רביה וכי אמר ליה על מנת לא כלום קאמר ליה, ורבנן סברי כיון דאמר ליה על מנת אהני ליה תנאיה) או על מנת שתצא בו לחירות אליבא

תט

אגרא דכלה

ביאורי רש"י והתרגומים ומדרשים
על פרשות בראשית, נח, לך לך.

פרשת בראשית

ביאורי רש"י

פסוק א' ד"ה בראשית, אמר רבי יצחק.
רבים כתבו דאין זה המאמר בשום
מקום, וכתבו דהוא אביו של רש"י, ובאמת
הוא בתנחומא (וכ"ה בזה"ק [ת"ב ל"ט ע"ב]).
אבל יש ליישב דבריהם דבב"ר [פ"א ב] הביא
זה המאמר בשם רבי יהושע דסיכנין, ורש"י
ז"ל הביאו בשם רבי יצחק כמ"ש בתנחומא
כדי לחלק כבוד לאביו להזכיר שמו בתחילת
ספרו, כן הוא בתפארת יוסף, ונ"ל עוד דהיה
לו להביא המאמר בסתם כמו שהביא כל
המדרשים בסתם, הגם שבמקומות מיוחדים
הביא שמות בעלי המאמרים, זעירין אינון,
ובודאי לאיזה כוונה הביאם כמו שנפרש אי"ה
אם יהיה השם עמנו, על כרחך צריך לומר
בכאן דלכבודו של אביו הביאו, ובפרט לפי
המקובל מדור אל דור ונמצא כתוב בשלשלת
הקבלה ובסדר הדורות שרצו ליקח מאביו של
רש"י ז"ל אבן טוב לעבודה זרה בעד הון רב
ולקחו והטילו לים, ועל כן הבטיחוהו מן
השמים שיהיה לו בן שיאיר עיני כל ישראל
בתורתו, ומקובל ביד חכמי האמת שצריך כל
אחד לרמוז את שמו בתחלת ספרו (עיין בפ"י
על תנא דבי אליהו), ומאור עינינו רש"י ז"ל
לגודל ענוותנותו רמז שם אביו בתחלת ספרו
אמר רבי יצחק, לרמז על כל הספר מתחילתו

ועד סופו שכל זה אמר רבי יצחק, להיות אביו
הצדיק ברוב חסידותו פעל זה, ולאורו נסע
ונילך בכל התורה, והיה זה שכר מאת הש"י,
נ"ל.

בא"ד להתחיל. ר"ל [באמת] צריך להשמיע
לבאי עולם ובפרט לישראל עם קרובו
בריאת העולם שחידש בטובו היוצר כל מאין
ליש, רק למה לו להתחיל זה היה לו
להשמיענו בסוף כמ"ש בסמוך.

את התורה. שנקראת תורה שמורה אותנו
דרכי השם ומצותיו (הרא"ם).
ואם כן הוה ליה להתחיל במצות, שהוא עיקר
הוראת שמה.

בא"ד שנצטוו בה ישראל דייקא. מה שאין
כן המילה וגיד הנשה הגם דכל
ישראל מצווים עכ"ז ראשית הציווי לאבות
נאמרו ותורה צוה לנו כתיב [דברים לג ד],
הרא"ם. ובה מדוקדק מ"ש רש"י ז"ל בלשונו
הצח אלא מהחדש הזה לכם, דהוה ליה
למימר אלא ממצות קידוש החודש, דהרי על
כרחך אי אפשר לומר שכוונתו להתחיל
בתיבות אלו אלא מן וידבר ד' אל משה וכו',
ואם כן יותר היה מדוקדק בדברי רש"י כאשר
כתבתי, אלא על כרחך בזה הורה לנו כוונתו
הטהורה שזה הוא המצוה הא' שנצטוו תיכף

אלא מעשרות, שנאמר [בדברים יח, ד] ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים, שנאמר [בשמות לה, כו] ראשית בכורי אדמתך. ועוד אמרו [בבב"ר שם:] "בזכות משה, שנאמר [בדברים לג, כא] וירא ראשית לו". וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם, ורמז לספירה הנקראת חכמה היא שבה יסוד כל, כענין שנאמר [במשלי ג, יט] "ה' בחכמה יסד ארץ", היא התרומה, והיא קדש, אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה, וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות יתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה. והחלה מצוה יחידה בעיסה תרמוז לזה. וישראל שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה, שקראה הכתוב בת ואחות ואם. וכבר בא להם זה במדרש [שהש"ר ג, יא] בעטרה שעטרה לו אמו ובמקומות רבים. וכן "וירא ראשית לו" דמשה, יסברו כי משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה. הכל כוונה אחת להם, ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב, והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת, אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו.

בראשית. כתב רש"י: "ואם באת לדרשו כפשוטו כך דרשהו, בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחושך ואמר הקב"ה יהי אור".⁶ ואם כן הכל נמשך לבריאת האור. ור"א פירש כענין הזה בעצמו, אבל תקן כי הו"ו במלת והארץ איננה משמשת, ורבות כן במקראות.

תכלת מרדכי

ד) שבה יסוד כל הענין. ע"י חיי שרה כ"ד א', וסנהדרין ל"ח א' חכמות בנתה וכו'⁵ זו מדתו של הקב"ה וכו' בחכמה וכו'.⁶

כור זהב

א) ואם כן הכל נמשך לבריאת האור, ר"ל שלא בא הכ' להורות סדר הקדימה אלא לומר בריאת האור ולא פירש שום בריאה בראשון אלא האור.

69

5) דאיתא בגמ' שם: ת"ר אדם נברא בע"ש, ומפני שלא יהו המינים אומרים שותף היה לו להקב"ה במעשה בראשית. דבר אחר שאם תזוה דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית. ד"א כדי שיכנס למצוה [שבת (רש"י)] מיד. ד"א כדי שיכנס לסעודה מיד, משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושכללן והתקין סעודה ואח"כ הכניס אורחים, שנאמר: "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה", טבחה טבחה מסכה יינה ואף ערכה שולחנה, שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת", חכמות בנתה ביתה — זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה חצבה עמודיה שבעה - אלו שבעת ימי בראשית וכו', עיי"ש. 6) ומהראוי להביא את דברי המשך חכמה הכא בהתייחסו לדברי הרמב"ן והגמרא בסנהדרין, וז"ל: "בראשית" — תרגם יונתן בחוכמא ברא עלמא, ויעויין ברמב"ן. וזה דברי הגמרא סנהדרין לה, א: זו מידתו של הקב"ה שברא את כל העולם כולו בחכמה. ונראה להסביר על פי מה שהביא בספר עבודת הקודש בפרק ח' מחלק היחוד, זה לשון הקדמונים: אין סוף הוא שלימות מבלי חיסרון. ואם תאמר שיש לו כח בלי גבול ואין לו כח בגבול, הרי אתה מחסר שלמותו וכו'. ואני מוסיף שהרי מובן שמה שיש להאין סוף לברוא דבר בגבול התכלית, גם זה הוא בלא גבול, שהרבה גבולים לבלי תכלית הוא בכח אין סוף לברוא מבלי גבול, רק שבחר בכח הגבול הזה הנברא. ולפי זה נסביר סוד המוחין, כי המחשבה וההסכם מהאין סוף לברוא מציאות גבולי, וגם זה יתכן לבלי גבול באופנים אין מספר, זה נקרא כתר. ולכן נקרא אין, שעדיין אין בזה גבול והוא נעלם בהשגת שום נמצא. ואח"כ כשבחר לעשות גבול מן הגבולים אשר לבלי תכלית, כח זה נקרא חכמה — כח מה. וכשבחר בגבול זה אשר המציא הנמצאים כפי מה שהם, הוא בינה-דמינה איתבני עלמא. ובחר בזה הגבול מחמת שהיה ערב לו וכמאמרם במדרש (בר"ר ג, ז): דין הניין לי וכו', זה המתיקות והטעם שערב להאין סוף בגבול זה יותר מבשאר הגבולים הוא נקרא דעת-לשון חיבור, שמחובר חכמה לבינה. והן תרי רעין דלא מתפרשי (זהו ויקרא ד, א). לכן דעת לית בחושבן, ועשר ולא אחד עשר כדברי הספר יצירה (פ"א מ"ד). וזה מכוון בדברי שלמה: "בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו" (משלי כ"ד, ג). וזה "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה

שבעה" שם בגמרא סנהדרין. התבוננו כל זה ביאור נכוז לפי דעת הקדמונים. עכ"ל.
פירוש הרמב"ן על התורה <מכוון ירושלים> - א) בראשית(/ משה בן נחמן) רמב"ן([עמוד 69] {726077}

והטעם, כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב, אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים, ואמר אלהים יהי אור. וזלפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור.
והקושיא לרש"י בפירוש הזה, כי אמר "שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה, שאין ראשית במקרא שאינו סמוך". והנה "מגיד מראשית אחרית" ובישעיה מו, יז, (ג) ואם יסמוך אותו לדבר גם זה כן תסמוך אותו, ועוד "וירא ראשית לו" ובדברים לג, כא, (ד) וטען בזה עוד טענות.

כור זהב

ז"ל טען גם ע"ז טענות באמרו תמה על עצמך שהרי המים קדמו ומכריח כי בראשית אינו בראשונה ע"ז משיב הרב ועתה שמע פי' המקרא על פשוטו דמלת בראשית פשוטו ומשמעו בראשונה, וקושיא רש"י ממים לא קשה כי השמים והארץ הם כללות כל הבריאה כמו שיפרש שהוא מוסב אל החומר הראשון שממנו נעשה הכל, ובספר אחד מגי' ומשבש לאין צורך.

ז"ל דעתו לא נברא ביום א' רק האור, ר"ל לדעת הראב"ע בראשון נברא האור ובשני השמים, אבל לרש"י נבראו השמים והארץ בראשון אבל לא נגמר עשייתם עד שני ושלישי.
והקושיא לרש"י בפי' הזה, ר"ל דקשה על רש"י שמפרש בראשית בריית וכו' ולא רצה לפרש מלת בראשית כפשוטו בראשונה משום שאין ראשית במקרא שאינו סמוך, ע"ז מקשה הרב והנה מגיד מראשית

כסף מזוקק

למילת דבר ולא יצטרך לדחוק ולפרש בראשית ברא, כי במ"ש רש"י ז"ל שחסר מלת הכל כבר תמה ע"ע שהרי המים קדמו וכו' כי הכל משמעו כלל. ואם היה לרש"י ז"ל לומר בראשית דבר וכו' לא היה קשה לו כ"ב.
(ד) וטען ע"ז עוד טענות כצ"ל. פי' בעבור שבי' רש"י שחסר מלת הכל קשה לו שהרי השמים מאש וממים נבראו. ומ"ש ועוד וירא ראשית לו, פי' ג"כ אינו סמוך כנ"ל לפרש בכונות רבינו. ועי' מזרחי⁷, ועי' אבן עזרא⁸.

(ב) והקושיא שהביאו לרש"י לפי' הזה. פי' מה שדחק לרש"י ז"ל לפרש בראשית בריאת שמים וארץ, מפני שכל ראשית הוא דבוק לתיבה שלאחריו כי אות התי"ו מורה על דיבוק לתיבה שלאחריו. ע"ז כי רבינו והנה מגיד מראשית אחרית, פי' והם אינם דבוקים לתיבה שלאחריהם.
(ג) ואם יסמוך אותו לדבר. פי' לדעת רש"י ז"ל שרצה דווקא לסמוך אותו למילת דבר כמ"ש רש"י מגיד מראשית דבר וכו', ע"ז כי ר' גם כאן תסמוך אותו. פי'

7) אחר שביאר את שיטת רש"י כתב, וז"ל: ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה — כלומר אבל אין לפרש שבא לפרש סדר הבריאה ופירושו בראשונה ברא וכו', שאם כן תהיה מילת בראשית מוכרת, ואי אפשר זה מפני שאין לך ראשית במקרא שאינה סמוכה. והרמב"ן טען עליו ואמר והקושיא לרש"י בפירוש הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה בא לו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך. והנה מגיד מראשית אחרית שאינה סמוכה ואם יסמוך אותו לדבר גם זה נסמוך אותו, ועוד וירא ראשית לו. ונראה מזה שלא היה כתוב בנוסחת רש"י שבידו רק עד ויאמר השם אל הושע ואחריו היה כתוב מיד ועוד תמה על עצמך וכו'. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו דאם לא כן אין מקום לקושיאותו שהרי רש"י עצמו הקשה ממגיד מראשית אחרית ותירץ שהיא סמוכה לדבר והכתוב קיצר בה, ואמר שמילת בראשית אי אפשר לפרשה סמוכה למילת כל שהרי המים קדמו. ואין לומר שטענת הרמב"ן ממגיד מראשית אחרית היא לפי סברתו שסובר שהיא מוכרת, שא"כ מה טעם אומרו ואם יסמוך אותו לדבר. גם מה שטען מפסוק וירא ראשית לו אינה טענה מפני שרש"י כבר פי' שם שהיא סמוכה לכיבוש [א"ה: וז"ל רש"י שם — ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כיבוש הארץ] והכתוב קיצר בו כמנהגו בכמה מקומות, עכ"ל. (8) וז"ל בתו"ד: ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה'. קרית חנה דוד. והטעם יתברר לך בפסוק השני. ובהמשך דבריו (פסוק ב') כתב, וז"ל: והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים. וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואד יעלה מן הארץ. כי לא דיבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההווה והשחתה, והמפרשים שהשמים בפסוק ראשון הם שמי השמים מה יעשו בארץ, והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות, הוא שהיישוב נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ, עכ"ל.

ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור. הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מן האין אלא לשון ברא. ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה. אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל, והוא החומר הראשון, נקרא ליננים היולי. ואחר ההיולי לא ברא דבר, אבל יצר ועשה, כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן. ודע כי השמים וכל אשר בס חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד, והקב"ה ברא אלו שניהם מאין, ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם. והחומר הזה שקראו היולי נקרא בלשון הקדש תהו. והמלה נגזרת מלשונם [בקיודשין מ, ב] "בתוהא על הראשונות", מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר, כי לא לבש צורה שיתפס בה השם כלל. והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו. והמלה מורכבת, כלומר בו הוא, כמלת "לא תוכל ע-הו" [בשמות ית, יז] שמחוסר הו"ו והאל"ף, עשו הוא. וזהו שאמר הכתוב [בישעיה לד, יא] "ונטה עליה קו תהו ואבני בהו", כי הקו הוא אשר יתחם בו האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות, נגזר מן "קוה אל ה'" [בתהלים כג, יד], והאבנים הם צורות בבנין. וכן כתוב [בישעיה מ, יז] "מאפס ותהו נחשבו לו", כי התהו אחר האפס ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה [ב, ו]: "יצר מתהו ממש, ועשה אינו ישנו". ועוד אמרו במדרש של רבי נחוניא בן הקנה [הבהיר ב, ז]: "אמר רבי ברכיה, מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו, מאי משמע היתה, שכבר היתה תהו, ומאי בהו, אלא תהו היתה, ומאי תהו – דבר המתהא בני אדם, וחזרה לבהו, ומאי בהו – דבר

תכלת מרדכי

(ה) פי' המקרא על פשוטו. ע"י פסוק ח'.

(ו) מן האפס הגמור המוחלט. ע"י שו"ת הרשב"א חלק ה' סימן קט"ו.

(9) דביאר לפי זה את הכונה במה שאומרים בתפילת העמידה בכרכת אבות "וקונה הכל", וז"ל: עוד אני מוסיף, בכוננת מלות שקבעו בג' ברכות ראשונות, צריך שיתבונן האדם ויכוין אליהם בשעת התפלה. והוא שיש בברכה ראשונה: קונה הכל, וזוכר חסדי אבות, מלך עוזר ומושיע ומגן. וכל מלה ומלה מאלו המלות, יש בה כוונה, שבה פנה גדולה באמונה, כאשר תשמע. כבר ידעת: שנתפרסם בתורתנו, ונתאמת בעמינו, אמונת החידוש הגמור, שחדשו השי"ת חידוש רצוני, לא בסבה מחודשת. וחדשו מן האפס הגמור, שלא כדעת הפלוסופים, שמקצתם גזרו על קדמותו, ואפי' בפרטיו, וקצתם הודו בחידוש הפרטים, וקיימו קדמות החומר הראשון, אשר קראוהו היולי, ושמוהו התחלה מחוייבת. וזה כולו כפירה באמונתנו. אלא שהוא יתברך, חידש הכל ברצונו, ואפי' החומר הראשון. ולפי שנשתבשו בדעת המופסד רבים, קבעוהו לנו בכרכה הזאת, מורה על הדעת הזה מלבכנו. והיא, מלת: קונה הכל. שמלה זאת, מכוונת בתורה, לפי דעתי, על זה. והיא רומזת שני ענינים, לקוחים משני גזרות. האחד, מלשון קנייה. והשני, מלשון: קן; ולומר: שהוא עשה הכל, לא ממש ממש. שהקנין הוא דבר שיש בו ממש, שהדבר שאין בו ממש, אין בו קנין. והוא יתברך חדשו, ועשאו קנין. והשני, מלשון קן; שהקן אינו אלא הכנה לגידול האפרוח, שהעוף מטלת שם ביציה, ודוגרת שם, ומגדלת אפרוחיה, כך בראן, השי"ת עשה הכנה ראשונה שהוא ההיולי, וממנה עשה והעמיד הכל על מכונו. והוא שהכתוב אומר: קונה שמים וארץ. ונתבאר זה במש"ה: הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוונך. הנה פרט בכאן שלשה ענינים: קנך, עשך, ויכוונך. מהו הדבר הקודם לעשיה? ההכנה. כאלו אמר הוא אב וראשון לקנך, שהוא הכח הראשון. והוא עשך, שהוציאך מן הכח אל הפועל, והוא השלימך והעמידך על מכוונך, וע"כ באומרנו: קונה; מחוייבים אנו לכוין אל התכלית הזה, והוא פנה גדולה באמונה. וזו"ל נתעוררו ע"ז, ואמרו: מאי קנאם? שמלת קונה, הוא מן המלות המצטרפות, שאין קונה בלא מוכר, כמו שאין אב בלא בן, ואין רב בלא תלמיד. והשיבו על זה: כההוא דאמר: פלניא, שעריה יאי. עיניו, לא יאין כלום? ופי' הנשאל על פלוני, מהו? ויאמר: שער ראשו נאה. ואין במשמע, שזה החלק שבו לבד נאה, ולא עיניו. אלא אפי' עיניו, שאם ישאל בעיניו, מהו? יאמר: ג"כ נאים. אלא שהזכיר אחד מחלקיו, עכשיו, ואומר שהוא נאה. וכן אמר כאן, שהוא קונה שמים וארץ, מן ההיולי. וכששאל ההיולי, תהיה תשובתך שהוא חדשו מן אפס הגמור. ומלת: עוזר ומושיע ומגן, לכוונה, שיש שהוא בלי גבול. ע"כ נאמן הוא להחיות

מתים: כמ"ש: אני אמית ואחיה וכו'. ע"ש.

וְחָזָא יי אַרְי טַב: יא וְאָמַר יי תְּדַאָת
אַרְעָא דְתָאָה עֶשְׂבָא דְבַר זְרַעָה
מְזֻדְרַע אֵילָן פִּירִין עֶבֶד פִּירִין
לְזִנְה דִּי בַר זְרַעָה בַּה עַל אַרְעָא
וְהָוָה כֵּן: יב וְאַפְקַת אַרְעָא דְתָאָה
עֶשְׂבָא דְבַר זְרַעָה מְזֻדְרַע לְזִנְהָי
וְאֵילָן עֶבֶד פִּירִין דְבַר זְרַעָה בַּה
לְזִנְהָי וְחָזָא יי אַרְי טַב: יג וְהָוָה
רַמַּשׁ וְהָוָה צָפַר יוֹם תְּלִיתָאִי:
יד וְאָמַר יי יְהוֹן נְהוּרִין בְּרַקִּיעָא
דְשָׁמַיָא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יַמָּא וּבֵין
לִילָא וְיְהוֹן לְאַתְחִין וְלִזְמַנִּין
וְלִמְמַנִּי בְּהוֹן יוֹמִין וְשָׁנִין: טו וְיְהוֹן

וְהָוָה לְאֵתָת וְלְמוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וְשָׁנִים: טו וְהָוָה לְמְאוֹרֹת בְּרַקִּיעָא

רש"י

ראשון נבראו וצבועי צוה עליהם להמלות ברקיע (מגינה יב).
וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון, וכל אחד
ואחד נקבע ציום שנגזר עליו, הוא שכחוב (פסוק ה) אֶת הַשָּׁמַיִם
לרבות תולדותיהם וְאֶת הָאָרֶץ לרבות תולדותיה (ב"ר ט יד):
יהי מארת. חסר וי"ו כתיב"ל, על שהוא יום מארה ליפול
אסכרה צחינוקות"ל, הוא ששנינו (מסכת סופרים פ"ו ה"ה) צבועי
היו מחשבים על אסכרה שלא תפול צחינוקות: ל'הבדיל
בין היום ובין הלילה. משנגזר האור הראשון, אבל
בשנת [ס"א בשלש] ימי בראשית שמשו האור והחשך
הראשונים יחד בין ציום בין צלילה [ס"א זה ציום זה צלילה]:
והיו לאורות. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם
שנאמר (וימיה יג) וּמְאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אֵל פְּתוּמִים, בעשותם רצון
הקדוש ברוך הוא אין אחד רציון לדאוג מן הפורענות (סוכה
פ"ט): וְלְמוֹעֲדִים. על שם העמיד, שעתידים ישראל
להטוות על המועדות והם נמנים למועד הלצנה"ב (ב"ר ו טו):
וְלַיָּמִים. שְׁמוֹשׁ הַחַמָּה חָזִי יוֹם וְשְׁמוֹשׁ הַלְּבָנָה חָזִי, הרי יום
שלם: ושנים. לסוף שלש מאות ששים וחמשה ימים [ס"א

העולה מן היס באספמיא (ב"ר ט ה"ח) ט"ז: (יא) תדשא הארץ
דשא עשב. ל לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא
היה לשון המקרא לומר 'עשבי הארץ', שמיני דשאין
מחולקין כל אחד לעצמו נקרא 'עשב פלוני', ואין לשון למדבר
לומר 'דשא פלוני', שלשון 'דשא' הוא לנישת הארץ כשהיא
מתמלאת בדשאים"י: **תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה**
לבוש עשבים, בלשון לע"ו נקרא דשא אִרְבִּיזִי"ץ כולן
בערבוביא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע.
שיגדל צו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר"ב: עץ פרי. שיהא
טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן"ל אלא ותוא
הארץ עץ 'עושה' פרי (פסוק יג) ולא 'העץ פרי', לפיכך כשנתקלל
אדם על עונו נפקדה גם היא על עוניה ונתקללה"ד (ירושלמי
כלאים פ"א ה"ו, ב"ר ט טו): אשר זרעו בו. הן גרעני כל פרי
שמהן האילן נומת כשנוטעין אותן"ה: (יג) ותוצא הארץ
וגו'. אף על פי שלא נאמר 'למיניהו' בדשאין בציוייהן, שמעו
שנצטוו האילנות על כך ונשאו קל וחומר בעצמן, כמפורש
באגדה בשחיטת חולין (ט"ז): (יד) יהי מארת וגו'. מיום

שפתי חכמים הקצר

אחר (דביט עיי"ש). לו ומה אילנות הגדולים וענפיהם מרובים ולא
יתערבו יחד מעולם, בכל זאת יצאו למינם, אנו שקטנים ואם נהיה
מעורבים לא יהיה היכר בינינו כלל, על אחת כמה וכמה שיש לנו לצאת
למינו (רא"ם). לו קשה לרש"י, הנהו ליה למימר קודם לכן יהי
מאורות' ואחר כך ויהיו למאורות ברקיע' (גו"א). לה פירושו חסר וא"ו
שרשית שהיא אחר האליף (נח"י). שהשנית שהיא וא"ו הרביעי אינה
מעלה ולא מורדת בענין זה, והסרונה בכאן לא ילפינן מינה (הוברן).
טו. ותינוקות לאו דווקא, אלא לפי שהתינוקות הם חלושי הטבע לפיכך
הם עלולים יותר לקבל המארה משאר הנבראים (נח"י). מ. מש"ל למלך
בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, וכשכעס עליהם אמר לעבדו, טול פנס
מפניהם והושיבם בחושך (גמרא). מא. ש"מ"ע מינה שיש חתה באם
שילכו בדרכי הגוים, אבל בעשותכם רצון הבורא אל תחתו, כדכתיב 'כה'
אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו' (נח"י
עפ"י רא"ם). מב. שהיא מחיבור שני המאורות, שאין ללבנה מאור

נט. **באספמיא** הדגים טובים יותר (נח"י). לו. **דקשה לרש"י**, למה
נאמר 'תדשא הארץ דשא עשב' וגו' ואיך יפול הפעל 'תדשא' על 'עשב'
(נח"י). לא. **לפיכך** לא היה מדרך הלשון לכתוב 'תעשבי הארץ' כללות
מיני עשבים מתחלפים, וכתב 'תדשא' שפירושו תתכסה הארץ מיני
עשבים רבים יחד בערבוביא (רא"ם). לב. **רצונו** לומר 'דמוזיע' הוא
לשון מפעיל להאדם, שיכול לזרוע במקום אחר (נח"י). לג. **ואין**
להקשות איך יתכן לומר שהארץ חטאה, והלא אינה בעלת בחירה ורצון,
שכבר אמרו חז"ל (ב"ר יו) 'אין לך עשב מלמטה שאין לו מול מלמעלה',
ואותו כח חטא ונתקלל, שהוא בעל שכל ובחירה (קצוי"מ, לבוש).
לד. **והיא** דפירש אצל 'ארורה האדמה בעבורך' (להלן ג יו) 'משל ליוצא
לתרבות רעה' וכו', דמשמע שלא בעונה נתקללה, והכא פירש בעונה
נתקללה. יש לומר דהא והא גרמה (נח"י עפ"י רא"ם). לה. **ולכן** כתיב
בעשב 'מזריע זרע' כי העשב צומח מזרע הנזרע בארץ, ובעץ כתיב 'אשר
זרעו בו' כי העץ עצמו יהפך לזרע, אם ירכיב או יטע את ענפיו במקום

אונקלוס

הַשָּׁמַיִם לְהָאֵיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃
 מִזֹּו וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים
 אֶת־הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשַׁלֵּת הַיּוֹם
 וְאֶת־הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֵת
 הַכּוֹכְבִּים׃ י וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ
 הַשָּׁמַיִם לְהָאֵיר עַל־הָאָרֶץ׃ יא וְלַמַּשָּׁל בַּיּוֹם
 וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יב וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם
 רִבְעִי׃ יג כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָצוּ הַפְּיִים
 שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ
 עַל־פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם׃ יד וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
 אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה |
 הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרָצוּ הַפְּיִים לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא
 אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ טו וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֹאוּ

לְנְהוֹרֵין לְאַנְהָרָא עַל אֲרַעָא וַהֲוָה כֵּן׃
 טו וַעֲבַד יי ית תְּרִין נְהוֹרָא
 רְבִרְבָא ית נְהוֹרָא רְבָא לְמַשְׁלַט
 בִּימָמָא וַיֵּת נְהוֹרָא זַעְרָא לְמַשְׁלַט
 פְּלִילָא וַיֵּת כּוֹכְבָא׃ יב וַיְהִי
 יְתְהוֹן יי בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא
 לְאַנְהָרָא עַל אֲרַעָא׃ יג וְלַמַּשְׁלַט
 בִּימָמָא וּבַלַּיְלָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
 נְהוֹרָא וּבֵין חֹשׁוֹכָא וַחֲזָא יי אַרְי
 טָב׃ יד וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צִפְרָ יוֹם
 רִבְעִיא׃ טו וַאֲמַר יי יְרַחֲשׁוּן מִיָּא
 רַחַשׁ נֶפֶשָׁא חַיָּתָא וְעוֹפָא יִפְרַח
 עַל אֲרַעָא עַל אֲפִי רִקְיעַ שָׁמַיָא׃
 טז וַבְּרָא יי ית תַּנִּינָא רְבִרְבָא
 וַיֵּת כָּל נֶפֶשָׁא חַיָּתָא דְרַחֲשָׁא דִי
 אֲרַחֲשׁוּ מִיָּא לְזַנְיָהוּן וַיֵּת כָּל
 עוֹפָא דְפִרַח לְזַנְיָהוּ וַחֲזָא יי אַרְי
 טָב׃ טז וַבְּרָךְ יְתְהוֹן יי לְמִימַר
 פְּשׁוּ וּרְבוּ וּמְלֹאוּ ית מִיָּא בִּימָמָא

רש"י

ותולעים, וצבניות^{טז} כגון חולד ועכבר ותומט וכיוצא בהם, וכל הדגים: (כא) התנינים. דגים גדולים שנים, וצדצדי אגדה^{טז} (בבא מצלא ע"ד) הוא ליתן וכן זוג שצרחא זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה ללדיקים לעמיד לזא, שאם יפרו וירצו לא יתקיים העולם צפניהם. התנינים כתיב^{טז}: נפש החיה. נפש שיש בה חיות^{טז}: (כג) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם, הוצרכו לצרכיהם. ואף החיות הוצרכו לצרכה, אלא מפני הנחש שעמיד לקללה לכן לא צרכו, שלא יהיה הוא בכלל (כא כ"ד י"א): פרו. לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה

ורביע יום] יגמרו מהלכן בשנים עשר מזלות המסרטים אותם, והיא שנה^{טז}, וחזירים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שאירו לעולם^{טז}: (טו) המאורות הגדולים וגו'. מה שזכרנו נבראו (פיקי ד"א פ"ו), ונתמטטה הלצנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישמשו צמח אחד (פולין ע"ד): ואת הכוכבים. על ידי שמיטע את הלצנה, הרצה לצביה להפיס דעמה (צ"ד ט"ז): (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות^{טז}: שרץ. מה כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ^{טז}, צעוף כגון זבובים, צשקלים כגון נמלים וחיפושיים

שפתי חכמים הקצור

ואחר כך שרץ, רצונו לומר שגם בקרא צריך להיות כן ישרצו המים נפש חיה, ומה הן נפש חיה ומפרש שרץ ועוף (מנח"י עפ"י רא"ם). מט. כל מין נמוך בגובהו מגובה המינים הנכנסים תחת הסוג ההוא קרוי שרץ, מפני שהוא הנמוך שבסוגו (רא"ם). ג. הם התולעים הנמצאים באשפה (מנח"י). גא. רצונו לומר גבי בהמות וחיות (מנח"י). גב. דאם לא כן למה הוציא התנינים מן הכלל של כל נפש החיה הרומשת, אלא שהם בריות מיוחדים כמו ליתן וכן זוג (גוי"א). גג. דיוקו מדקט 'תנינים' חסר יו"ד האחרונה, שרצה לומר שאחד היה, ודרשינן נמי אם למקרא שמשמע שבתחילה היו שנים (באה"ט). גד. מזה שהוצרך רש"י לפרש כן עוד פעם שנית, יש לומר לפי שנכתב בה"א הידיעה משמע שהוא חיה ממש (דב"ט). גה. וי"א כדי שיתרבו, שמאחר שהם יציר כפיו של

מעצמה אלא מהחמה כידוע, ולכן תלה המועדים בשניהם (קצו"מ). מג. ולכן נקראת שנה, מגזירת 'שנו וישנו' (מלכים א' י"ד), כי אז ישוב השמש אל הנקודה אשר החל ממנה (רא"ם). מד. לפי שנראה הכתוב ככפול אחר שאמר 'יהי מאורות', לזה אמר שכן פירוש הכתוב יהי מאורות להבדיל וגו' ולאורות ולמועדים, ועוד זאת ישמשו ברקיע השמים 'למאורות', להאיר לארץ ולדרים עליה וכאילו כתב והיו 'לאורה' (הזכרון). מה. דקשה לרש"י, דבתחילה כתיב 'שני המאורות הגדולים' ואחר כך אמר 'את המאור הגדול' (רא"ם). מו. ודשתא אתי שפיר דלא כתיב 'יהי כוכבים', או 'ייעש את הכוכבים' (נח"י). מז. קשה לרש"י והלא החיות אחר כך נבראו מן האדמה, לכן פירש שזהו פירושו שיהיה בו חיות (באה"ט). מח. מזה שמהפך רש"י ומפרש בתחילה נפש חיה

בראשית א בראשית

אונקלוס

וְעוֹפֵא יִסְגִי בְאַרְעָא: כַּ וְהוּהוּ רְמֵשׁ
וְהוּהוּ צִפּוֹר יוֹם חֲמִישָׁאִי: כו וְאָמַר
יְיָ תִּפְקֵ אֲרַעָא נִפְשָׁא חַיְתָא לְזִנְהָ
בְּעִיר וְרַחֲשׁ וְחַיּוֹת אֲרַעָא לְזִנְהָ
וְהוּהוּ כֵן: כז וְעִבַד יְיָ יַת חַיּוֹת
אֲרַעָא לְזִנְהָ וַיִּתְּ בְּעִירָא לְזִנְהָ וַיִּתְּ
כָּל רַחֲשָׁא דְאַרְעָא לְזִנְהָי וְחַזָּא יְיָ
אֲרִי טֹב: כח וְאָמַר יְיָ נַעֲבַד אֲנִשָׁא
בְּצַלְמֵנָא פְּדְמוֹתָנָא וַיִּשְׁלֹטוֹן בְּנוֹנֵי
יָמָא וּבְעוֹפֵא דְשָׁמַיָא וּבְכַבְעִירָא
וּבְכָל אֲרַעָא וּבְכָל רַחֲשָׁא דְרַחֲשׁ
עַל אֲרַעָא: כט וַיִּבְרָא יְיָ יַת אָדָם
בְּצַלְמָהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא יְתָהּ
דְּכַר וּנְקֵבָא בָּרָא יְתָהוֹן: כס וַיִּבְרָךְ
יְתָהוֹן יְיָ וְאָמַר לְהוֹן יְיָ פִּשְׁוֹ וּסְגוֹ

אֶת־הַיָּמִים בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרְבַּ בָּאָרֶץ:
כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי: פ
כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה
לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַי־תוֹ־אָרֶץ לְמִינָהּ
וַיְהִי־כֵן: כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּי הָאָרֶץ
לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת־כָּל־רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:
כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
בְּדְמוֹתֵנוּ וַיִּרְדּוּ בְּדַגַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ עַל־הָאָרֶץ: כז וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמֵוּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה
בָּרָא אֹתָם: כח וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ

רש"י

אחד מוליד אחד ולא יותר, וזה ורבו ש אחד מוליד הרבה"י:
(כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי (פסוק יד) שהכל נברא
מיום ראשון ולא הורכבו אלא להוציאם"י: נפש חיה. יש
זה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על
הארץ, ונראים כאלו נגררים שאין הלוכין ניכר. כל לשון רמש
ושך בלשוננו קוֹמֵזְבִּי"ש: (כה) ויעש. תקנס בלשוננו"י
במיקוץ ובקומתו"י (ראה חולין ט). (כו) נעשה אדם.
ענותותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מכאן, לפי שהאדם
הוא צדמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם. וכשהוא
דן את המלאכים הוא נמלך בפמליא שלו, שכן מניינו באתחב
שאמר לו מיכה רִאִיתִי אֵת ה' יָצַב עַל פְּסָאָו וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם
עֲמַד עָלָיו מִיְמֵינוּ וּמִשְׁמָאלוֹ (מלכים א' כב ט), וכי יש ימין ושמאל
לפניו, אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן
(דניאל ד יד) בְּגִזְרַת עִירִין פְּתַנְמָא וּמְאָמַר קְדִישִׁין שְׁלֵלְתָא"ס
(תנחומא שמות ית, ראה סנהדרין לת). אף כאן בפמליא שלו נטל רשות,
אמר להם יש צעליונים כדמותי, אם אין כדמותי בתחתונים

הרי יש קנאה צמעה בראשית"י: נעשה אדם. אף על
פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למיניס לרדות, לא נמנע
הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך
ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב 'אעשה אדם', לא למדנו
שהיה מדבר עם צית דינו אלא עם ענמו. וחסות המיניס"י
כתוב בלדו (פסוק כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם, ולא כתב 'ויצארו'
(כ"ד ט ח-טז): בְּצַלְמֵנוּ. דלפוס שלנו"י: כדמותנו. להבין
ולהשכיל: וירדו בדרגת הים. יש בלשון הזה לשון ירדוי
ולשון ירדה"י, וזה רודה בחיות וצדמות, לא וזה נעשה
ירוד לפניס והחיה מושלת בו (כ"ד ט ט): וַיִּבְרָא
אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמֵוּ. דלפוס העשוי לו, שהכל
נברא במאמר, והוא נברא בידים, שנאמר (תהלים קלט ה) וַיִּשְׁמַט
עָלָי פִּפְקָה, נעשה צחוס כמטבע העשויה על ידי רושם
שקורין קוֹי"ץ בלע"ז. וכן הוא אומר (איוב לג יד) תַּתְּהַפֵּךְ פְּחָמֶר
חוֹתָם: בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ. פירש לך שאומו אלס
המתוקן לו, אלס דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא

שפתי חכמים הקצור

אם כן שמע מינה שהקדוש ברוך הוא נמלך במלאכים (מנח"י, במ"ח).
סא. מוֹדָעָא כתיב 'אם נעשה' משמע שהקדוש ברוך הוא התחיל לומר
שיש לעשות האדם, ובכלתי ספק נתן טעם לדבריו, והו טעמו של דבר
(גו"א). סב. רְצוֹנוֹ לומר שלא יטעו המינים (רא"ם). סג. רְצוֹנוֹ לומר
ברפוס שהכינו לו לאדם. אבל אין לפרש ברפוס של הקדוש ברוך הוא,
דהא אין להקדוש ברוך הוא שום רפוס ותמונה (מנח"י). סד. רְצוֹנוֹ
לומר אי קרינן וְיִרְדֵי בחיר"ק הוא ממשה, ואי קרינן וְיִרְדֵי בציר"י
הוא ירדה (מנח"י). סה. קִשְׁה לרשי"י הלא כבר נאמר נעשה אדם

הקדוש ברוך הוא מבוכים הם מאליהם, כי רצונו יתברך היא ברכתם
(רא"ם). נו. נִרְאָה לי דהכי פירושו שאחד מוליד הרבה בפעם אחת
דהיינו תאומים (נח"י). נז. מִשׁוֹם דלשון תוצא מורה שכבר נברא ולכן
לא כתיב ויברא וגו' (מנח"י עפ"י רא"ם). נח. בְּצִבְיוֹנָם לרצונם, תרגום
יְיוֹאֵל' (שמות ב כא) 'וצבוי' (רא"ם). ובלוֹמַר שכל אחד מהם רצה שתהיה
צורתו על אופן ההוא שנברא עליו (הזכרון). נט. וְיִבְקוּמָתָן אינו רוצה
לומר שנבראו בעמידה, אלא שעמדה כל קומתן מתחילתה (רא"ם).
ס. רְצוֹנוֹ לומר כמו שגזורים המלאכים ומדברים לפני הקדוש ברוך הוא,

אונקלוס

ז **בראשית ב בראשית**
וּמְלֹאוּ אֶת־הָאָרֶץ וּכְבֹשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַי הַיָּם
וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הַרְמֵשֶׁת
עַל־הָאָרֶץ: כֹּס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתְתִּי
לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב | זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
כָּל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְּרִיעֵץ
זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ: ל וְלִכָּל־חַיַּת
הָאָרֶץ וְלִכָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל | רוֹמֵשׁ
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק
עֹשֶׂה לְאֹכְלָהּ וַיְהִי־כֵן: לֹא וַיֵּרָא אֱלֹהִים
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם **וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם**
וְכָל־צְבָאָם: ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

וּמְלוּ יֵת אֶרְעָא וּתְקִפוּ עֲלֵהּ
 וּשְׁלִטוּ בְּגוּיֵי יָמָא וּבְעוֹפֵא דְשָׁמַיָא
 וּבְכָל חַיָּתָא דְרְחִשָׂא עַל אֶרְעָא:
 כֹּס וַאֲמַר יְיָ הָא יְהִיבִית לְכוּן יֵת כָּל
 עֶשְׂבָא דְבַר זֶרְעָה מְזֻדְרַע דִּי עַל
 אֲפִי כָל אֶרְעָא וְיֵת כָּל אֵילָנָא דִּי
 בַּה פְּרִיעֵי אֵילָנָא דְבַר זֶרְעָה מְזֻדְרַע
 לְכוּן יְהִי לְמִיכָל: ל וְלִכָּל חַיּוֹת
 אֶרְעָא וְלִכָּל עוֹפֵא דְשָׁמַיָא וְלִכָּל
 דְרְחִשָׂא עַל אֶרְעָא דִּי בַּה נֶפֶשָׂא
 חַיָּתָא יֵת כָּל יֶרוּק עֶשְׂבָא לְמִיכָל
 וְהוּהוּ כֵן: לֹא וַחֲזָא יְיָ יֵת כָּל דִּי
 עֶבַד וְהָא תְקוּן לְחֻדָא וְהוּהוּ רְמֵשׁ
 וְהוּהוּ צִפּוֹר יוֹם שְׁתִּיתָאִי:
 א וַאֲשֶׁתְּכָלְלוּ שְׁמַיָא וְאֶרְעָא וְכָל
 חַיְלֵיהוֹן: ב וּשְׂרִיצֵי יְיָ בַּיּוֹמָא
 שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתָּהּ דִּי עֶבֶד וְנַח

רש"י

שהתרתי לאדם הראשון נתפתי לָכֶם אֶת פְּלִיב (פנהרין טו):
 (לא) יום הששי. הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה
 בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם
 ישראל חמשה חומשי תורה (מנחות א). דבר אחר, יום הששי
 כלם תלוים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי צסיון המוכן
 למתן תורה (שבת פח.)" ב (ג) ויכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם
 השביעי. רבי שמעון אומר דבר ודס שאינו יודע עתיו
 ורגעיו רריך להוסיף מחול על הקודש, אזל הקדוש ברוך
 הוא שידוע עתיו ורגעיו נכנס צו כסוט השערה, ונראה
 כאלו פְּלָה צו ציוס. דבר אחר, מה היה העולם חסר,
 מנוחה, צאת שבת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה
 (צ"ר י ט):

אותם. ולהלן הוא אומר (ב ט) וַיִּקַּח אֶת־מַלְאָכָיו וְגו',
 מדרש אגדה (נדרות פא. צ"ד ט ב) שבראו שני פרלופים צביראה
 ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך
 שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד צביראה, ופירש
 לך צמקוס אחר: (כח) ובבשה. חסר וי"ו, ללמדך
 שהזכר כונש את הנקבה שלא תהא ילאניתי (צ"ד ט ב).
 ועודסי ללמדך שהאיש שדרכו לכבושט מנווה על פריה
 ורציה, ולא האשה (עמות פה): (כט-ל) לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ
 וְלִכָּל חַיַּת הָאָרֶץ. השווה להם צהמות ומיות למאכל,
 ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית צריה ולאכול צשר, אך
 כל ירק עשז יאכלו יחד כלס"י, וכשצאו צני נח התיר להם
 צשר שנאמר (להלן ט א) כָּל רְמֵשׁ אֲשֶׁר הוּא מִי וְגו' פִּירֶק עֵשֶׂב

שפתי חכמים הקצור

(רא"ם גו"א. עיין רמב"ן). עב. כְּלוּמַר והא ראייה על שהבשר נאסר
 לאדם הראשון, שהרי כשבאו בני נח הוצרך להתיר הבשר (רא"ם).
 עג. 'הששי' משמע הששי המיוחד במקום אחר. ואף כאן יזיהי ערב
 ויהי בקר' של גמר מעשה בראשית תלוי ביום הששי והוא ששה
 בסיון שנתנה בו תורה (רש"י שבת פח.). א. קִשָּׁה לרש"י, דיוכל
 אלהים ביום השביעי' משמע שעדיין עשה מלאכה ביום השביעי אלא
 שכלה בו, ואחר כך כתיב 'וישבות ביום השביעי' משמע שלא היה
 עושה בו מלאכה כלל (רא"ם גו"א). ב. רְצוּנו לומר, המלאכה נכנסה
 בשבת (מנח"י). ג. רְצוּנו לומר לבני אדם נראה כאילו כלה, אבל
 האמת אינו כן (רא"ם). ד. וַאֲם כן אתי שפיר הא דכתיב ייכל אלהים
 ביום השביעי, שהמנוחה נבראת ביום השביעי, ואז היו כלין כל
 המלאכות, וזאת המנוחה אינה מלאכה גמורה אלא דרך העברה (מנח"י
 עפ"י רא"ם).

בצלמנו, ואם כן 'בצלמו' למה ליה, לכן פירש שבא לאשמועין שהכל
 נברא במאמר והוא נברא בידים (דב"ט). סו. אֲם כן קרינן בקמ"ץ
 תחת הש"י וכבשה (מנח"י). סז. ורמזה התורה, אף על פי שאמרתי
 לך שתמלא את הארץ, אבל הנקבה תכבוש שלא תמלא את הארץ
 בדרך שאמרתי לך בזכרים (ד"ד). סח. והוצרך רש"י לשני טעמים,
 דלטעם הראשון לבד קשה מה ענין זה אצל ברכה. מהרש"ל (מנח"י).
 סט. רְצוּנו לומר שדרכו לכבוש במלחמה (רא"ם). ע. מְבוֹאֵר מרבירי
 כי רק להמית ולאכול לא הרשה לאדם, אבל אם מתה מאליה מותר
 היה לו לאכול, לכן אסרה לו התורה אבר מן החי (ראה טנהרין ג): כי
 לא יאמר אשר אבר הנפרד מן הבהמה הוא כמתה מאליה דמותו לו,
 לכן אסרה לו התורה (מנח"י, ראה רא"ם). עא. וּמֹאמֶר וְלִכָּל חַיַּת
 הָאָרֶץ דָּבַק עִם לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ, ופירושו את כל ירק עשב נתתי
 לאכלה לכם ולבהמות ולחיות ולעופות, כלומר שכלם יושוו במאכלם

ח

בראשית ב בראשית

אונקלוס

בְּיֹמָא שְׁבִיעָא מִכָּל עֲבִידְתָּהּ דִּי עֶבֶד: ג וּבִרְךָ יְיָ ית יִמָּא שְׁבִיעָא וּקְדַשׁ יְתָה אֲרִי בַּה נַח מִכָּל עֲבִידְתָּהּ דִּי בְּרָא יְיָ לְמַעְבָּד: ד אֵלִין תּוֹלְדַת שְׁמִיא וְאַרְעָא פִּד אֲתַפְרִיאֵן בְּיֹמָא דִּי עֶבֶד יְיָ אֱלֹהִים אֲרְעָא וְשְׁמִיא: ה וְכָל אֵילֵי חֻקְלָא עַד לֹא הִוּוּ בְּאַרְעָא וְכָל עֲשָׂבָא דְחֻקְלָא עַד לֹא צִמַּח אֲרִי לֹא אַחַת מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אֲרְעָא וְאַנְשׁ לִית לְמַפְלַח יְת אֲדַמְתָּא: ו וְעֻנְנָא הָוָה סֻלַּק מִן

ה' ועירא

וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: פ שְׁנֵי ד אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם עָשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם: ה וְכָל א שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה

אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֶבֶד אֶת־הָאֲדָמָה: ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־

רש"י

בְּאוֹתוֹת (מנחות כט:): (ה) טָרֵם יְהִיָּה בְּאֶרֶץ. כָּל טָרֵם שְׁבַמְקָרָא לִשׁוֹן 'עַד לֹא' הוּא וְאִינוּ לִשׁוֹן קוֹדֵם, וְאִינוּ נִפְעַל לומר הַטָּרֵם כְּאִשֶׁר יֹאמֵר הַקְּדוּסִי, וְזֶה מוֹכִיחַ. וְעוֹד אַחֲרָיִי כִּי טָרֵם פְּרִילָחוֹן (שמות ט טו), עֲדִיין לֹא תִירָחוּן. וְאִף זֶה תִּפְרֹשׁ, עֲדִיין לֹא הִיָּה בְּאֶרֶץ כְּשֶׁנִּגְמַרְתָּה צְרִיאת הָעוֹלָם שְׁשֵׁי קוֹדֵם שֶׁנִּבְרָא אֲדָם: וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח. עֲדִיין לֹא נִמְטָה. וְכִשְׁלִישִׁי שְׁכַחוּב (לעיל א ט) וְתוֹלְדַת הַאֲרֶץ, לֹא יֵאלֹו, אֲלֵּא עַל פֶּתַח הַקְּרַקָּע עֲמִדוֹ עַד יוֹם שֵׁשֶׁי. וְלִמָּחָה: כִּי לֹא הִמְטִיר. וְזֶה טַעַם לֹא הִמְטִיר, לְפִי שֶׁאֲדָם אֵין לְעֹבֵד אֶת הָאֲדָמָה וְאֵין מְכִיר צְטוּבָתָן שֶׁל גִּשְׁמִיִם, וְכִשְׁבַּח אֲדָם וַיִּדַע שֶׁהֵם לֹרֶךְ לְעוֹלָם, תִּפְרֹשׁ עֲלֵיהֶם וַיִּרְדּוּ, וְנִמְחוּ הַאֵילָנוֹת וְהַדְּשָׁאִים (חולין כ:): ד' אֱלֹהִים. ה' הוּא שְׁמוּיָא, אֱלֹהִים שֶׁהוּא שׁוֹפֵט וְשֹׁלֵט עַל כָּלִי. וְכֵן פִּירוּשׁ זֶה כָּל מִקּוּם לְפִי פִּירוּשׁוֹ ה' שֶׁהוּא אֱלֹהִים: (ו) וְאֵד יַעֲלֶה. לְעִנְיַן צְרִיאתוֹ שֶׁל אֲדָם. הַעֲלָה אֶת הַתְּהוֹם וְהַשְׁקָה הַעֲנַיִם לְשֵׁרֵת הָעֵפֶר, וְנִבְרָא הַאֲדָם, כְּגַבַּל זֶה שְׁנוֹתָן מִיָּם וְאַחַר כֵּן לֵא אֶת הָעֵיסָה,

(ג) וַיְבָרֶךְ וַיְקַדֵּשׁ. צִרְכוּ צִמְיָא, שְׁכָל יְמוֹת הַשְּׁבֻעָה הִיא יוֹרֵד לְהַס עֲמִיר לְגַלְגַּלָּת וּבִשְׁשֵׁי לְחַס מִשְׁנָה (שמות טו טו, כט). וְקַדְשׁוֹ צִמְיָא, שֶׁלֹּא יֵרֵד כָּלִי שְׁבַח. וְהַמְקָרָא כְּתוּב עַל שֵׁם הָעֲמִיד (צ"ר יא ט): אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת. הַמְלַאכָה שֶׁהִיא רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת שְׁבַח, כָּפַל וְעָשָׂה שְׁשֵׁי. כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ בְּצִרְכָּאֵי רַבֵּי (יא ט): (ד) אֵלֶּה. הַאֲמֹרִים לְמַעֲלֵיהֶם: תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם עָשׂוֹת ד'. לְלַמֵּד שֶׁכּוֹל נִבְרָא בַּיּוֹם הַרְּשׁוֹנִי. דְּצֵר אַחֲרֵי צִבְרָאִים צִה"ל צְרָאִים, שֶׁנִּאֲמַר (ישעיה טו ד) צִיָּה ה' לֹר עוֹלָמִים, שְׁשֵׁי אוֹתוֹת אֵלוֹ שֶׁל הַשֶּׁם יֵרֵךְ שְׁנֵי עוֹלָמִים (מנחות כט: צ"ר יב ט). וְלַמֵּד כֵּן שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה נִבְרָא צִה"ל, רִמּוּ שְׁיִקְרֹוּ הַרְשָׁעִים לְמַטָּה לְרִאוּת שְׁפַת כִּה"ל זֹאת שֶׁסְתוּמָה מְכַל נִדְדִיָּה וּפְתוּחָה לְמַטָּה לְרִדַת דֶּרֶךְ שֵׁם' (צ"ר טט). נְסִיָּא רִמּוּ כְּמוֹ שֶׁהִ"ל פְּתוּחָה לְמַטָּה, כֵּן הָעוֹלָם פְּתוּחַ לְשָׁמַיִם צִמְטוּבָה (רַבֵּי פִּיקֻחָא רַבֵּי כַּהֵן). וְעוֹלָם הַצֶּה נִבְרָא צִו"ד לומר שְׁלִדְקִים שְׁבַחוֹתוֹ וּמִן מוֹעֲטִים כְּמוֹ יו"ד שֶׁהִיא קְטוּבָה

שפתי חכמים הקצור

תִּירָחוּן שֶׁהוּא לִשׁוֹן עֲתִיד שְׁסוֹתְרִין זֶה אֵת זֶה (מנח"י עפ"י מהרש"ל). י. רְצוּנוֹ לומר דוֹדָאֵי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְּאוּהָ לְתַפְלַתֵּן שֶׁל צִדִּיקִים וַיִּוֹדַע שֶׁהָאָדָם מְכִיר בְּטוּבָתָן שֶׁל גִּשְׁמִיִם וַיִּתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, לְכַן הִמְחִין עַד שְׁבַח אָדָם (ועיין חולין ט: (מנח"י). טו. רְצוּנוֹ לומר שֶׁם הוּיָה הוּא שֶׁם הָעֵצִים, וְשֶׁאֵרֵי הַשְּׁמוֹת כְּמוֹ אֱלֹהִים שְׁדֵי צְבָאוֹת הִמָּה רַק שְׁמוֹת תּוֹאֲרִים הַמּוֹרִים עַל תּוֹאֲרֵי וְלֹא עַל עֲצָמוֹתוֹ (רא"ם). טז. רְצוּנוֹ לומר תִּקְרָף וְאִמְיָן כְּמוֹ 'זֹאת אֵילֵי הָאָרֶץ לְקַח' (יחזקאל י א), וְהִסִּיף 'שׁוֹפֵט' לומר שֶׁאֵין כָּל שְׁלִיטָה נִקְרָא אֱלֹהִים אֲלֵּא דִּין, וְכִלּוּמָר הַשְּׁלִיט מִפְּנֵי כַּח הַמְשַׁפֵּט שִׁישׁ לוֹ נִקְרָא 'אֱלֹהִים' (גרא"א). יז. וְלֵא לְעִנְיַן הָעֵשֶׂבִים וְהָאֵילָנוֹת, דְּקִשָּׁה לְרִשִׁי דָּהָא כְּתִיב לְעִיל (פסוק ה) 'כִּי לֹא הִמְטִיר' וְגו' לְכַן פִּירֵשׁ דְּלְעִנְיַן בְּרִייתוֹ וְכוּ', וְצִדִּיק לומר שֶׁלֹּא הִיא הָאֵד הַהוּא כְּמִנְהַג הָאֲדָמָה הָעוֹלָם מִכַּח הַשֶּׁמֶשׁ וּמִשְׁקִים פְּנֵי כָל הָאֲדָמָה, רַק בְּמִקּוּם שְׁבוּ נִבְרָא הָאָדָם, וְזֶה שְׁכַתָּה זֶה הַשְׁקָה אֵת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה' וְכוּ' הוּא לְפִי דְרִשְׁתָּ חֲז"ל בְּסִנְהֶדְרִין פְּרַק אַחַד דִּינֵי מְמוֹנוֹת (לח). שֶׁהוּצַבֵּר עֲפֹרֹו שֶׁל אָדָם הִרְאִישׁוֹן מְכַל הָאֲרָצוֹת עֵינֵי שֶׁם, וְכִמְו שְׁפִירוּשִׁי לְקַמֵּן עַל פִּסְקוֹ (י)

ה. וְאֵם תֹּאמַר מַה בְּרַכָּה זֶה, הֵא לֹא מְקַרֵּי בְּרַכָּה אֲלֵּא אִם הִיָּה בְּשַׁבַּת יוֹתֵר מִבְּשֹׂאֵר יָמִים, וַיֵּשׁ לומר שֶׁהַבְּרַכָּה הִיא שֶׁלֹּא הִסְרִיחַ מִה שֶׁלְקַטוּ בְּעֶרֶב שַׁבַּת לַיּוֹם הַחֲמִירָה (מהרש"ל). ג. ד' לַעֲשׂוֹת' לְהַבִּיא מִשְׁמַע, דְּהִיָּה לוֹ לְכַתוּב 'אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים וְעֵשֶׂה' (רא"ם וְגוֹרֵא). ז. דְּקִשָּׁה לְרִשִׁי הֵא לֹא מְפֹרָשׁ אַחֲרֵי כֵן שׁוּם דְּבַר, אֲלֵּא קִיא אֲדוּכְרִים הָאֲמֹרִים לְמַעֲלָה (מנח"י). ח. רְצוּנוֹ לומר אֵף תּוֹלְדוֹת שְׁמַיִם וְאֶרֶץ נִבְרָאוּ בַּיּוֹם רִאוּשׁוֹן כְּמִפְרֹשׁ בְּקִרָא 'בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם עָשׂוֹת' וְגו' (מנח"י). ט. בְּלֵא יִגִּיעוּ וְכִלּוּ מַעֲשֵׂה כְּמוֹ הַה"א, שְׁכָל הָאוֹתוֹת אָדָם קוֹפֵץ אֵת פִּיּוּ בְּשַׁעַה שְׁמוּצִיאַן, חוּץ מֵאוֹת הַה"א (רא"ם). י. רְצוּנוֹ לומר רִמּוּ שְׁכּוֹלִים יִאבְדוּ בְּמִבּוֹל וַיִּרְדּוּ 'לְבַאֵר שַׁחַת'. וְכִמְדֹרֵשׁ אֵיתָא רִמּוּ שְׁכָל הַמְּתִים יוֹרְדִים 'לְשִׂאוּל', וְאֵם כֵּן יִרְמוּ לְקַבֵּר כְּלומָר שְׁטוֹף כָּל אָדָם לִירֵד לְקַבֵּר (הוֹכְרוּן). יא. פִּירוּשׁ כְּהוֹרָאת הַחִיבוּת 'עֲדִיין לֹא' הוּא, וְ'טָרֵם' הוּא שֶׁם דְּבַר וְאִינוּ נִגְזֹר מִמֶּנּוּ פִּעַל לומר 'הַטָּרֵם' כְּמוֹ שֶׁנִּגְזֹר מִן 'קוֹדֵם' 'הַקְּדוּסִי' (רא"ם). יב. פִּירוּשׁ עוֹד יֵשׁ הוֹכַחָה אַחֲרַת עַל זֶה (רא"ם). יג. כִּי אֵם נֹאמַר 'טָרֵם' פִּירוּשׁוֹ 'קוֹדֵם', אֵם כֵּן אֵיךְ נוֹפֵל עֲלֵיו מֵלֵת

ואם רק הוא מכס. וכאילו קאמר לא דבר רק הוא מצד עצמו ואם רק הוא היינו מכס. כלומר מסיבתכם שאינכם יגיעים בו. וכן כאן אין אתה יודע לדרוש דמ"מ קשה ואת הארץ למה לי. אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כו' ואת הארץ לרבות אילנות

ודשאים וכן עדין. וגי'ע ר"ל גי'ע שבארץ. שכל צבא השמים נבראו בכח עם השמים שמהם נבראו. וכן הארץ. וכל אחד יצא לפועל דבר יום ביומו. והוא כוונת הכתוב בראשית ברא אלהים. לא בלבד שמים וארץ. רק את השמים שמרבה האת כל תולדות השמים היינו חמה כו'. ואת הארץ כל תולדות הארץ היינו אילנות כו'. שהכל נתהוו בראשון שבהברא השמים והארץ היו כל תולדותיהם נכללו בהם בכח מציאות הויה דקה. וכל מה שנברא בימים שאחר יום א' לא היו רק כיוצאים ומתפרדים מן הכח אל הפועל. אלו מן השמים ואלו מן הארץ (פ"ת ונזה"ק). [כ] ר' תנחומא בשם כו'. אידי דמייתי כי לא דבר רק בתורה בשעה שיגיעים בה. מייתי כל הני לסייע שעי' טוב העיון והיגיעה מסכימים לרעתו יתברך אע"פ שלא נתפרש להם (פ"ת).

ואם רק הוא מכס, למה, שאין אתם יודעים לדרוש בשעה שאי אתם יגיעין בו. פי הוא חייכם, יגיעין בו, אלא את השמים לרבות חמה ולבנה ומללות, ואת הארץ לרבות אילנות ודשאין וכן עדין. תנחומא משום ר' הונא אמר (שמות לח כב) ובצלאל בן אורי כן חור למטה יהודה עשה את אשר צוה אותו משה לא נאמר, אלא את פל אשר צוה ה' את משה, אפלו דברים שלא שמע מפי רבו הספימה דעתו למה שנאמר למשה בסניני, גרבי חונניא בשם רבי

בבחירת האדם והרשות נתונה. שאם ירצה אין התורה דבר רק. ואם ירצה הוא דבר רק. ופי' הפסוק לפי זה ע"פ מדה ט'. כי לא דבר רק הוא. מכס שלא יהיה דבר רק. וכן אם רק הוא. מכס. ואין הוא כשיגיעים בתורה אינו דבר רק. וכשאניס יגיעים הוא דבר רק. וכמו שדרשו ויק"ר פרי ט"ו סימן ו' על פסוק והסיר ה' ממך כל חולי. ממך שלא יהא חליים עליך. שהדבר תלוי בכך. זה דרך הא' של דרשה זו. והדרך הב' שתחלה אמר כי לא דבר רק. שתלה בדבר. שהדבר בעצמו חשוב. שאינו רק ואינו תלוי באחר. ואח"כ אמר הוא מכס שחלוי בכס. והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו. והכריע כאן כשיגיעים בה תלוי החשיבות מכס ובכס. אך כשאין אתם יגיעים בה והיא רק מכס עכ"ז אין הדבר רק מעצמה שיש לה חשיבות שבה נבראו הכל ובה חיים. הדרך הג'. שתחלה אמר כי לא דבר רק. משמע שאינו דבר בטל. ויש בו קצת ממשות. ואח"כ אמר כי הוא חייכם. שאין דבר גדול בעולם מן החיים. והם ב' כתובים מכחישים מדה ט"ו והכריע כאן כשאתם יגיעים היא חייכם. וכשאין אתם יגיעים חייכם אלא דבר קטן שאין חשיבותה נודעת בעולם. ואין

מסורת המדרש לא יושלמי פלה פרק 6. ליקוט פקודי רמו מט"ו. וליקוט יחושט רמו כ"ב. לב ליקוט מלאכי רמו מקפ"ס. וליקוט משלי רמו מקל"ה.

חידושי הרד"ף יד ואם רק כו' בשעה שאי אתם יגיעים בו. שלשון ריק פירושו שאף ע"י יגיעה לא נמצא בו דבר תועלת וכמ"ש לא יגיעו לריק. לריק יגיעתי וכמ"ד. לרבות חמה ולבנה כו'. אילנות ודשאים וכן עדין. פי רבינו חתי שהן כלל כל הנבראים בעלי הנפש ולקמן פ"ב וירושלמי פ"ב דהגיגה מביאר שהן הן תולדות שהוציאו שמים וארץ ביומו ע"ש וברש"י בחומש ע"פ ידו מאורות הני לרבות תולדותיהן ע"ש וע"ל ס"פ י"ד.

זרע אברהם לפי שתולדות שמים מן הארץ נבראו או לפחות מן השמים כדאי במ"ד וביומא פלוגתא דריא וחכמים ובין למר ובין למר נבראו או מן השמים או מן הארץ ע"פ חמה ולבנה שהם כמו נרתיק ובתוכו נר ובתניה מחלקין ראבי"ו וחכמים ר"א ס"ל ויאמר אלהים יהי אור הן המאורות וחכמים ס"ל שאור שברא הקב"ה ביום א' ננו מפני הרשעים שעתידין לעמוד. וא"כ פשטא דקרא שאת השמים לרבות הוא כמו שדרש נחום איש גז וז' שכל אתין רבין הם רק שקשה ע"ז שאם את השמים לרבות חמה ולבנה א"כ ע"כ אור שנברא ביום א' הן הן המאורות כמו דאי ברש"י בחומש בפסוק ויאמר אלהים יהי אור מאור נבראו ביום א' ולא נתלו ברקיע ע"י יום ד' והוא שכתוב את השמים לרבות חמה ולבנה וא"כ זה פי' הספימה שאמר ר"י לר"ע כי לא דבר רק וכו' לפי שר"ע

טובתה בעולם. ואינה נותנת חיים רק כשיגיעים בה התעייף עיניך בו ואיננו. ואינה שייכת לכם וע"י דברים רבה פ"ה ס"ג ו' ולא נפלאה היא ממך. דומה לדרשה זו ע"י מש"ש. ותיבת מכס שייכת לכל מה שכתוב בפסוק בין למה שמפורש בכתוב ובין למה שנלמד מדרך קצרה. כאילו מפורש כי לא דבר רק הוא מכס. ואם רק מכס. כי הוא חייכם מכס. ודרשה זו ע"פ ג' מדות מדה ט'. מדה ט"ו. מדה כ"ב. הספימה דעתו. שיגע בה וידע איך לדרוש ע"י שמ"ר פ"ה נ' ס"ב ב' ומש"ש. ועיין ברכות נ"ה.

מתנות כהונה

מזכנס ונשנילכס. ה"ג לדרוש בשביל שאין וכו'. וכ"ה נילקוט יחושט. אילנות ודשאין וכו'. שכולס נבראו ניום לאשון ואמר כן כל אחד ואחד יאל נומנו [כמו שפירש"י במד

לא רצה לדרוש כמו רבו שאת השמים לרבות חמה ולבנה ואור הן הן המאורות דאי"כ ע"כ מוכח שעולם נברא תחלה דרילמא האמת כמ"ד שאור נברא תחלה לזה מייתי קרא כתיב ובצלאל עשה את כל אשר צוה ה' את משה אפי' דבר שלא שמע וכו' שעשה משכן תחלה וכוון לדעת הקב"ה וא"כ ע"כ שעולם נברא תחלה וא"כ אם היית מייגע עצמך היית יכול לכוין דעת רבך נחום איש גז וז' שדרש כל אתין רבויי' הם. וז"ל הנמרא בפרק הרואה אמר רשב"י בצלאל ע"ש חכמתו נקרא בשעה שאמר הקב"ה לעשות משכן ארון וכלים הלך משה ואמר שיעשו ארון ומח"כ משכן א"ל בצלאל ללום שאעשה דרך אדם בונה בית וכו' שמא ק"א אמר הקב"ה משכן וארון כו' אמר ליה בצל אל היית וידעת אמר ר"י אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו כהם שמים וארץ כתיב הכא ואמלא אותו רוח אלהים חכמה ודעת וכתוב בחכמה יסד ארץ וקשה למה לא דרש רב דרש זה בקרא בלא דרש רשב"י ולמה סמך דרש שלו על דרש רבן שמעון בן גמליאל ונ"ל דה"פ לפי שבצלאל סבר שהעולם נברא תחלה הוכיח זה מכח שהאמת שאור הן הן המאורות רק מאן יימר שהאמת שאור הן הן המאורות לכך אומר רבי אליעזר אמר רב יודע היה בצלאל וכו' זה ידע שע"כ שאור הן הן המאורות ואם כן יפה כיון שהקדים למשכן כמו שעשה הקב"ה שברא עולם תחלה לפי דאי' בריה' הני' זכרונות ומלכויות שאומרים בריה' כנגד מי איר אליעזר כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם ומקש' הני ט' הויין ומשני בראשית נבי' מאמר הוא פי' מהרש"א לפי ששמים וארץ היה יש מאין וא"צ לכתוב אמירה נבייהו לפי שאין מקום לפעולת ולומר שהיה כעשיה אבל בשאר בריות יש מקום לפעולת ולומר שהיה כעשיה לפי שכבר היה יש החומר בעולם על כן כתבה התורה אמירה והנה בבאור איתא שני דיעות בפרקי דרבי אליעזר איתא שנברא ממקום ב"ה דכתיב והארץ האירה מכבודו ובמ"ר א' אמר ר"י מהוד לבושו נברא כדכתיב עוטה אור כשלמה ואם כמ"ד שנברא מהוד לבושו קשה למה כתבה התורה באור אמירה הלא לא היה מן היש אבל לפי פ"א דק"ל שנברא מן מקום ב"ה שפיר כתיב באור אמירה הואיל והוא כבר יש מקום ב"ה ח"ש יודע היה בצלאל לצרף אותיות שכתבם נבראו שמים וארץ פי' שגם בשמים וארץ היה אמירה. וקשה למה לא נכתב אמירה נבייהו אלא ע"כ כפי מהרש"א וקשה א"כ הא"ך שכתב התורה אמירה נבי אור אלא ע"כ שאור נברא ממקום ב"ה ש"מ שהעולם קודם לאור וא"כ ראו להקדים משכן לכלים ראשונה ומ"ס פתח כבראשית וקשה למה כפל הקושיא ונראה שלפי שהיה סברא לומי' שרצה התורה וד"ק. וזה שפי' רש"י אמר ר' יצחק לא היה התורה צריך להתחיל אלא מהודרש היה לכם שהוא מצוה להורות שיש להקדים הארון כמו שהקדים בריאת האור לעולם רק שמקשה א"כ למה לא פתח באור וק"ל. ונראה לי רמו על מה שא"ל בצל אל היית וידעת לפי דאיתא במ"י אשר יאמר היום כהר ה' יראה מתחלת בריאת העולם עשה הקב"ה לו סוכה במקום ב"ה כמ"ד א' וסוכה תהיה לצל יומם וזה שאמר בצל אל היית פי' בריה' היית בשעת הבריאה וק"ל.

באור מהר"פ

יד ובצלאל בן אורי כו'. מביא זה לסייעתא שהידיעה בתורה מביאה לרוה"ק. ולכוון דעת עליין. ומנה שמעינן שהגיעה בתורה היא עקרית.

יד משה

יד ר' תנחומא משום ר' הונא אמר ובצלאל כו'. והקשה היפ"ח מאי חיבור וסמיכות לדרש ר"ת הכא וקשה להולמו עכ"ל. ולי בן המחבר נראה ליישב ולחבר את הדברים שר"ת קאי אלמעלה ומוכיח שאת השמים לרבות חמה ולבנה. לפי שבאמת דפשטא דקרא הוא את השמים לרבות חמה ולבנה כמו כל אתי' שבתורה שהם רבויים רק שקשה אליבא דראב"י דס"ל בגמ' ויהי אור הן הן חמה ולבנה ולא נתלו ברקיע עד יום ארבעה אם כן קשה ל"ל את לרבות והא מקרא מלא הוא ויהי אור. ובפלוגתא דרשב"ג לקמן אם אור נברא תחלה או עולם מוכח שע"כ למ"ד אור נברא תחלה

חדושי מרן רי"ז הלוי

על התורה

בראשית

ע"ו דף ב' לע"ל מביא הקב"ה ס"ת ומניחו בחיקו ואומר למי שעסק בה יבא וימול שכתרו מיד מתקבצין ובאין וכו' נכנסה לפניו מלכות רומי תחלה וכו' אומרים לפניו רבש"ע הרבה שווקים תקנינו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה א"ל הקב"ה שומים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו' מיד יצאו בפחי נפש יצאת מלכות רומי ונכנסה מלכות פרס אחרי' וכו' אומרים לפניו רבש"ע הרבה גשרים גשרנו הרבה כרכים כבשנו הרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה א"ל הקב"ה כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו' וכן לכל אומה ואומה ע"כ.

לפניו. ונראה הציאור בדברי הגמ', דבאמת אין צדנריהם שקר כלל, וכל מה שיטענו אמת הוא, וגם הקב"ה בהשגחתו אינו אומר להם כי שקרנים הם רק שועים שבעולם וכו' ולא שקרנים, והציאור צדק, דכמו שנתחלת הבריאה לא נברא העולם אלא בשביל ישראל ובשביל החורה כמו שביאר רש"י מדברי חז"ל שנתחלת בראשית בשביל החורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראת ראשית חבואה יעו"ש, כן כל מה שנעשה והחדש בעולם מתחלת הבריאה ועד סוף כל הדורות הכל הוא רק לחכמית זה בשביל ישראל שיתעסקו בחורה, ואף שהארץ נתן לפני אדם

לכאורה יפלה, איך ימלאם לבס לומר כן לפני הקב"ה שהכל גלוי לפניו, ואיך יעזו לומר לפניו שקר גלוי כזה שכל מה שעשו משווקים ומרחצאות וגשרים ומלחמות וכדומה לא עשו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בחורה, והרי זה יהי לעת"ל בשעה שגם כל אהו"ע כבר ידעו ויכירו את צוראם ואת האמת כמו שהוא, ולא יהי אז מקום לשקר כלל, ואיך יעלה אז על דעתם לטעון שקר לפניו, ולא עוד אלא שיאמרו וכולם לא עשינו אלא וכו' היונו שבלעדי מה שהוא לזה החכמית לא עשו דבר, אחתמה לומר שקר כזה לפני הקב"ה שהכל גלוי

היתה מיועדת ומזומנת כל פעולה ופעולה וכל מעשה ומעשה, והאחי"ע יוכחו אז לדיעת כי כל מה שעשו בעולם ממלחמות וכיבוש כרכים והרבות כסף וזהב וגשרים ושוקים ומרחלאות ועוד, כולם לא נעשו אלא בשביל ישראל בכדי שיחטקו בתורה, ויבאו לחצו מהקב"ה שבר פעולתם, והקב"ה אומר להם שועים שבעולם [ע"ז שחושבים שמיניע להם שבר עבור פעולותיהם אלו] כל מה שעשיתם לא עשיתם אלא לנורך עצמכם ולא היתה כוונתכם בשביל ישראל כדי שיחטקו בתורה, רק למעלה היא החשבון הזה, אבל אתם מנצחם עשיתם כל זה לנורך עצמכם, ואין מגיע לכם שבר פעולה עבור מעשיכם, אבל המעשה אמת שכל מה שעשו לא עשו אלא בשביל ישראל בכדי שיחטקו בתורה וכ"ל.

ויש רשות לכל אחד לעשות בה כרצונו, ככ"ז
אין העולם הסקר, ולא נעשה בעולם דבר
מה שאינו לזה התכלית, וכבר האריך הרמב"ם בהקדמתו לפיכ"מ וכתב שאפשר שיבנה אדם ארמון כליל יופי ויהי הארמון ההוא מזומן לאיש חסיד יבא באחרית הימים ויחסה יום אחד בל קיר אחד מן הקירות ההם ויהי לו סבה להנלל ממנה יעו"ש בדבריו, ועל דרך זה כל מה שאחי"ע עושים משוקים וגשרים ומרחלאות וכדומה יש להם תכלית למעלה בשביל ישראל ובשביל התורה, ואין לך שום דבר בעולם מה שלא נעשה לזה התכלית, אך עכשיו אין אנו יודעים מאומה על כל מעשה מה היא תכליתו, אבל לע"ל שהאמת יתגלה לעין כל ומלאה בארך דעה, אז כבר יהי גלוי לכל חשבון כל מעשה ומעשה מכל מה שנעשה בעולם, לנורך אחת תכלית ומערה

מזמור שיר ליום השבת.

בריאת העולם בכללו, דברי בכל מה שמחדש בכל יום ממעשה בראשית אנו מנצחין על זה, כמו ברכות יולר אור ומעריב ערבים שנתקנו על חידושן בכל יום, ונתן בברכת דף כ"ד על הזקין ועל הזועת וכי אומר בריך עושה מעשה בראשית, הרי דעל כל חידוש שאנו רואין בצריאה לריבין לצדק ולהודות, ואדוק"ר מלא לפניו בריאה מחדשת ועולם כולו מחדש, והי' הדין נתן לאמר שירה ע"ז, ועד יום השבת לא נגמרה עוד הצריאה כולה, כי אף שהאדם נצח באחרונה, אבל תכלית הצריאה הי' ציוס השבת כדכתיב ויכל יגוי ציוס השביעי מלאכתו אשר עשה,

צריך להבין שייכותו של זה המזמור ליום השבת, ולכאורה אינו מוזכר בו משני שבת כלל, ויעו"ש בפירש"י דהפירוש הוא שנתקן סהלוים יאמרו אותו במקדש ציוס השבת והוא מדבר אדות יום שכולו שבת, והוא מהמשנה דתמיד פ"ז יעו"ש, אבל יעו"ש בילקוט שביא הרבה מדרשים דמזמור זה אדוק"ר אמרו ציוס השבת, ולריך להבין מהו שייכותו ביחוד ליום השבת. ועיין בחרגום ריש שה"ש דקחשיב למזמור זה בין עשר שירות שנאמרו בעולם, ולריך לדעת מה מהותה של שירה זו, ועל מה נאמרה. ונראה דיסוד זה המזמור הוא שבת והודאה על

פרשת בראשית

א. א. בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. להיות ענין מעשה בראשית ענין נשגב מאד כאומרם ולא במעשה בראשית בשנים (חגיגה ב.). ואמרו (שם יא): האומר מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור. ופרש"י ז"ל מה לפנים קודם שנברא העולם. לכן אין ראוי להאריך ולדבר בו. אלא על דרך כלל נוכל להוציא מכאן שני דברים, האחד יכולת השם וגדלו, והשני מעלת ישראל שכל העולם לא נברא אלא בשבילם. יכולת השם וגדלו ומעלתו זה ידוע ממעשה בראשית, באומרו בכל יום ויום ויאמר אלהים, להורות כי השם לא ייעף ולא ייגע² אלא במאמרו ברא הכל כמלך היושב על כסא מלכותו משם גזר אומר והכל נעשה במאמרו. וזהו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ שהם כסא המלכות כאמרו (ישעיהו סו, א) השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ומשם גזר אומר³ ויאמר אלקים יהי אור (לק' פס' ג), ויאמר אלהים יהי רקיע. (שם ד). ולכן אמר הנביא (ישעי' מ, כח) הלא ידעת בידיעת מעשה בראשית, ואם לא ידעת מצד היות מעשה בראשית דבר עמוק, שמעת איך אלהי עולם ה' ולו היכולת הגמור מצד בריאת העולם, וזהו בורא קצות הארץ. ולפי שאמר בורא נראה שעמל בו וגדלו, לזה אמר אינו כן, לא ייעף ולא ייגע. ולפי שידוע שמי שפועל וטורח ואינו יגע אינו מצד חכמה, לזה אמר אינו כן כי אין חקר לתבונתו. ורמז בזה ג"כ כי בבריאת העולם יש דברים נעלמים ואינו כמו שנראה מן הנגלה כי גדולים חקרי לב⁴ אשר אתו, וזהו ואין חקר לתבונתו ואחר שהוא מעמיד כל הדברים על קיומם ועל תבונתם אף על פי שברא יש מאין⁵. וזהו מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית (תהלים קד, כד). כלומר אף על פי שאני אומר מעשיך לא היה מעשה בידיים אלא כלם בחכמה עשית, יש מאין. ואף על פי כן חלאה הארץ קנייניך, כי הכל קנין גמור ודברים קיימים בלי העדר. וזהו שאמרו בראשית נמי מאמר הוי (ר"ה לב.), ותרגמו (תרגום ירושלמי) בחכמתא' כנגד כלם בחכמה עשית, והחכמה היא המאמר וזאת חכמה גדולה לבראת כל הדברים במאמר. וזהו מי פעל ועשה קורא הדורות מראש (ישעי' מא, ד) כי כל פעולותיו היו בקריאה. וזהו ה' דבר ויקרא ארץ (תהלים נ, א), ומקריאתו עמדו כל הדברים עשויים ונגמרים. וזהו בדבר ה' שמים נעשו וגו' (שם לג, י), באומרו ורוח אלהים מרחפת על פני

א. ומקורו בויק"ר לו, ד. א"ר ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל וגו'. ב. ע"פ ישעי' מ, כח. ג. וכ"ד בב"ר ג, ג. לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה'. ד. ע"פ שופטים ה, טז. ה. במדה"ג דרשו "ברא אלקים", מגיד הכתוב שלא נברא העולם אלא מאין, לכך נאמר בו לשון בריאה, ועיין אריכות ענין בריאת העולם יש מאין במורה נבוכים ב, כו. וברמב"ן א, א. ובפסוק ח'. דהאריך בענין זה. ועיין ז"ח בראשית טז. ו. כי ראשית רומזת לחכמת אלקים אשר בה נברא העולם, רקאנטי ריש בראשית. ובציוני